

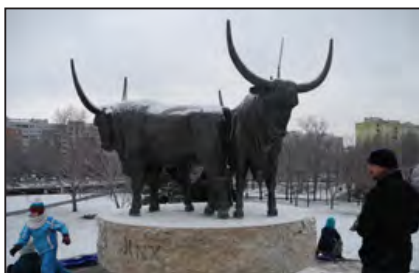
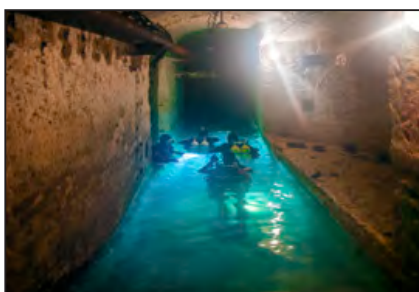
BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

2018/2

fotó: Baric Imre

TARTALOM

◀ Túl az első lépésen – van tovább?	2
<i>Ráday Mihály</i>	
Lakást épít a város	6
<i>Fodor Béla</i>	
MÁS KOR – MÁSKÉNT	
◀ Barber Shop és Biohair	8
<i>Elek Lenke</i>	
KÉPES HÁZ	
Wallehausen és vendégei	11
<i>Csordás Lajos</i>	
Simplicissimus Budapestje	14
FORTEPAN BUDAPEST	16
SÉTÁLUNK, SÉTÁLUNK	
◀ Sörös vagy boros?	18
<i>Horváth Júlia Borbála</i>	
HULLÓ FALEVÉL	
Kozma József lappangó hagyatéka	21
<i>Buza Péter</i>	
EMANCIPÁCIÓ	
◀ Csak jót!	24
<i>Török Róbert</i>	
Turczy István: AZOKRA GONDOLOK	28
Ökördűlő – Batthyány erdő – Stadtwald – Városerdő – Lízse	28
<i>Hidvégi Violetta</i>	
◀ IBUSZ	30
Mire jók a természettudományi gyűjtemények?	30
Annyi titkom maradt...	30
Sanghay – Shanghai	31
El az operett-től	31
<i>Zappe László</i>	
SZOBORPARKŐR	
◀ A Monda legendája	32
<i>Jolsvai András</i>	

BUDAPEST házfalain ma úgy ezerötszáz-kétezer emléktábla lehet. Mondhatnánk pontosabb számot is, mert a Wikipédia szerkesztőinek jóvoltából közelesen teljes kerületenkénti lista áll rendelkezésre a világhálón, de nem volt türelmünk végigszámolni az irdatlan hosszú lajstromot. Am bármelyik is a helyes szám, egy dolog biztos: jelentősen megnőtt e téren a buzgalom az utóbbi évtizedekben. Hiszen 1933-ban, amikor Liber Endre lezárta a Budapest szobrai és emléktáblái szerkesztését, mindössze 154 tételből állt az utóbbiak felsorolása.

Ma is szívet melengető élmény ezt a régi lajstrom végigböngészni. Nemcsak azt tudhatjuk meg belőle, hogy Arany Jánosnak Böhm Béla, Jókai Mórnak pedig Berger Leó háztulajdonos állított emléket az Erkel utcában, illetve az Erzsébet körúton, hanem azt is, hogy a mindünk által jól ismert régi budavári helytörténeti emléktáblákat – tizenhárom volt eredetileg belőlük – egyetemi hallgatók által összegyűjtött pénzből faragták ki. Sőt az összeget a saját vagyonából kiegészítő Arányi Lajos egyetemi tanár még alapítványt is tett a fenntartásukra.

Százötvennégy emléktábla körül alighanem az indulat is kevesebb volt, mint ma, amikor több ezer sors, több ezer történet, több ezer nem fekete-fehér életút dermed a márványra vésett tömör feliratokba. Mert vegyük csak az egyik legfrissebb vitakérdést: érdemel-e Budapesten emléktáblát Gerhard Schmidhuber? Ha Ungváry Krisztiánnak van igaza, akkor feltétlenül, hiszen ez esetben a német tábornokban a pesti gettó őrangyalát, az ott szépszűföldött hetvenezer ember megmentőjét tisztelhetjük. Amde ha a másik történész, Karsai László meglátása a helyes, akkor Schmidhuber egy náci katona volt, és a szenvedők megalázása lenne márványba vésní a nevét.

Mit tud az utókor a műltről? Nagyon sokat – és ugyanakkor nagyon keveset is. Könnyű a parancsuralmi korokban, olyankor senki sem rájga magát azon, hogy akinek a szülő- vagy lakóhelyén a neve arany betűkkel csillog a házfalon, megérdemelte-e a tiszteletet. A rezsim felkentje ő, az uralkodó ideológia megtestesítője, és hogy valójában milyen ember volt – tényleg hős vagy csak afféle Lakinger Béla –, szinte mindegy is. Aztán amikor a korszaknak vége szakad, az emléktáblát úgy is leverik – megint csak függetlenül attól, ki volt és mit tett a rendszerével együtt bukó idol.

A Nagy Budapesti Törzsasztalon nemrég heves vita dúlt arról, helye van-e annak a táblának városunkban, amely egy sokunk által személyesen is ismert művelődéstörténész érdemeit zengi hajdani háza falán. A kérdés jogos, hiszen ma már azt is tudjuk róla, ami az avatáskor még legfeljebb sejtés vagy pletyka lehetett: hogy ötvenhat után besúgó volt. Mi ilyenkor a megoldás? Leönteni a táblát festékekkel? Kezdeményezni az eltávolítását? Odavésetni ezt a nem mellékes életrajzi adalékot is? Hallgatni, tudva, hogy a megörökítést kezdeményező leszármazottak ott laknak most a házban, és nekik, besúgás ide vagy oda, a rokon emléke kedves lesz, amíg világ a világ?

Mindnyájan ismerünk hasonló eseteket a városban, amelyektől megkeseredik az ember szája íze. Vitatható életút után valamely erőszakos csoportozat által kanonizált harcosokét, politikusokét; középszerű, de megfelelő helyen bevágódott művészekét; tisztos polgáremberéket, akik ugyan nem emelkedtek ki a szürke átlagból, de a család nagyon szerette volna, hogy ne boruljon rájuk a feledés homálya. És ismerünk olyan, valóban az élő emlékezet fenntartását szolgáló megoldásokat, mint Őrmezőn a Költők parkja: ahol kezdetben emléktábla, ma pedig már egy térplasztika gondoskodik arról, hogy azok is tudják, ki volt Kálnoky László, Zelk Zoltán és Kormos István, akik nem látták őket beszélgetni a lakótelepi eszpresszó billegő asztala mellett.

Az érték-károszt csak fokozza, hogy huszonhárom kerület huszonhárom módon szabályozza a tárgyba vágó eljárás rendjét. Így aztán van, ahol lényegében csak arról emlékeznek meg a házfalakon, aki a helyhatóságának is kedves, másutt pedig, ha pénzébe nem kerül, bármire rábólint a hivatal. (És akkor még nem beszélünk a magánterületekről, ahol aztán tényleg csak szerencse kérdése, hogy egy véreskezű csendőr menesztetik-e a mennybe, vagy a csodás pillanat örökített meg, amikor Dodó és Ubul első ízben csokolózott a kapualjban.)

Pedig tényleg nem volna ördögösség rendet csinálni ebben a dologban. Egyetlen, fővárosi kézbe kellene adni az emléktábla-állítás elbírálását, egy olyan grémiumot bízva meg ezzel, ahol kizárólag civilek ülnek: hozzáértő szakemberek, akiket semmi más nem érdekel, csak a város méltóságának megőrzése. Ők döntenének a polgárok, a közösségek és az önkormányzatok javaslatairól, és ők határoznának esztétikai kérdésekben is. Elvégre ha a magyar helyesírás vagy az anyakönyvezhető személynevek dolgában a szakértőké az utolsó szó, miért pont a közös emlékezet terén adunk teljhatalmat az átláthatatlan hivatali ügymenetnek? És ha ez a jövőben így lenne, máris tennék egy nagy lépést afelé, hogy részeiből végre ismét egybeforrjon BUDAPEST

BUDAPEST

a városlakók folyóirata

Pro Cultura Urbis díj 2007

XLI. évfolyam, 2. szám
megjelenik minden hónap 15-én

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945-1947
szerkesztő:

Némethy Károly, Lestyán Sándor
IV–XXVI. évfolyam, 1966-1988
szerkesztő:

Mesterházi Lajos, Fekete Gyula,
Vargha Balázs, Jávor Ottó, Szabó János

Főszerkesztő:

Buza Péter

Olvasószerkesztő:

Saly Noémi

Szerkesztőbizottság:

**Angelus Róbert, Buza Péter,
Hídvégi Violetta, Kirschner Péter,
N. Kósa Judit (publicisztika), Saly Noémi,
Sándor P. Tibor (archív fotó),
Török András (Simplicissimus Budapestje)**

Facebook oldalunk szerkesztője:

Vadász Ágnes

A szerkesztés műhelye
a Nagy Budapesti Törzsasztal

A szerkesztőség levelezési címe:
1054 Budapest, Honvéd utca 3.

E-mail: budapestfolyoirat@summa-artium.hu

Honlap: www.budapestfolyoirat.hu

Kiadja

Summa Artium Nonprofit Kft.

Felelős kiadó: Török András

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

Telefon: 318-3938, fax: 318-3938

Lapigazgató

Szűcs Andrea

A BUDAPEST partnere

a Városháza Kiadó

Kiadóvezető: Csomós Miklós

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

Telefon: 411-5000

Terjesztés:

Magyar Posta

Reklamáció: 318-3938

Tördelés:

Görög Gábor

Nyomdai munka:

Pharma Press Kft.

1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.

telefon: 577-6300, fax: 323-0103

ISSN: 1785-590x

Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004

A borítón:

Barber Shop és Biohair

(8. oldal)

A hátsó borítón:

Csak jót!

(24. oldal)

Túl az első lépésen – van tovább?

szöveg és fotó: Ráday Mihály

Othont találtak a Közlekedési Múzeumnak? A kormány a közelmúltban – korábbi döntéseket felülbírálván – úgy határozott, hogy a világ minden pontján népszerű közgyűjtemény az Északi Járműjavító telepén, a Népliget szomszédságában rendezkedhet be. Mindezzel összefüggésben szerzőnk elemzésében – túl a megőrkítésre-megőrzésre érdemes építészeti értékek számba vételén – arról is olvashatnak, mit jelent (vagy jelenthetne) az a fajta gondolkodás, ami jó néhány esztendeje igencsak hiányzik a főváros-léptékű tervezés államilag uralt gyakorlatából.

forrás: Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum

Légi felvételen a terület: előtérben a Törekvés Művelődési Központ, középen a Diesel-csarnok, föllette (felülről a második) az Eiffel-csarnok

Megjelent a Magyar Közlönyben: „A Kormány 2011/2017. (XII. 22.) Korm. határozata a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum elhelyezése érdekében szükséges intézkedésekről”. A hivatalos szöveg szerint „A Kormány a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum (a továbbiakban: Múzeum) új telephelyének megvalósítása érdekében

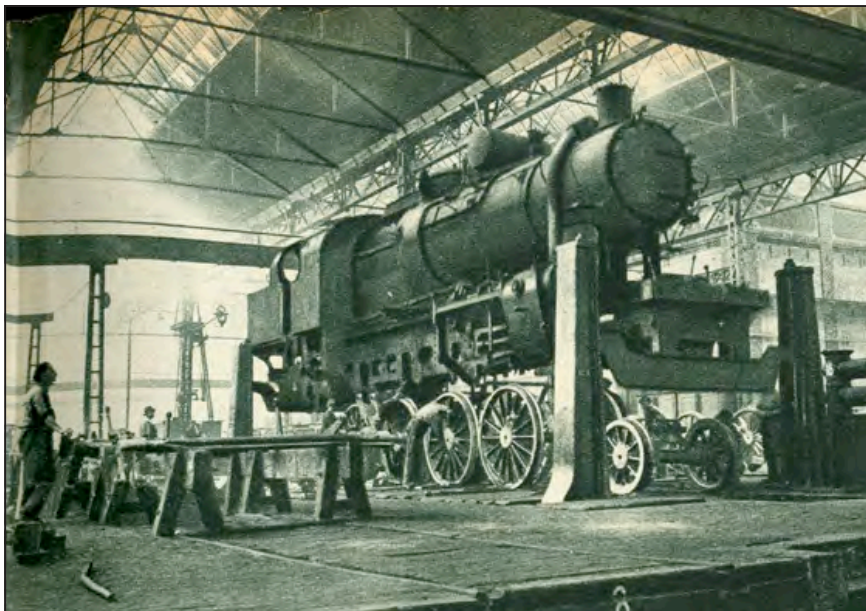
1. egyetért azzal, hogy a Múzeum elhelyezésére alkalmas helyszín kialakítására az egykori Északi Járműjavító Diesel-csarnokot is beleértendő területének kulturális célú hasznosításával kerüljön sor (a továbbiakban: Beruházás);
2. a Beruházásnak és az ahhoz kapcsolódó köztéri kapcsolatrendszernek a Beruhá-

zás Előkészítési Alap felhasználásával kapcsolatos döntési hatáskörökről szóló 222/2017. (VIII. 11.) Korm. rendelet 2. § (2) bekezdés a–f), i–k), m–o) pontjai szerinti előkészítési fázisaira összesen legfeljebb 2800000000 forint forrást biztosít (...) Beruházás Előkészítési Alap alcím terhére azzal, hogy az előkészítési fázisokat legkésőbb 2019. december 31. napjáig kell megvalósítani;”

Néhány nappal később a Közlekedési Múzeum honlapján olvashattuk a hírt: „Az egykori Északi Járműjavító területén épülhet meg az új Közlekedési Múzeum! A Kormány szerdai döntése szerint Budapesten, Kőbányán, az 1-es és 28-as villamosvonalak

találkozásánál épülhet meg az új Közlekedési Múzeum, a MÁV korábbi Északi Járműjavítójának dízelmozdony-javító csarnokát felhasználva, annak átépítésével és bővítésével.”

A kormányhatározatban szereplő összeg a felkészülési időszakban elkölthető. Hiszen miközben a tervezés folyik, fenn kell tartani a 2009-ben összevont, egyesített két országos gyűjtőkörű intézményt, a korábbi Közlekedési Múzeumot s az önálló kiállítóhely nem rendelkező, csak a Kaposvár utcai raktárszerű gyűjteményével funkcionáló Műszaki Múzeumot – vagy éppen ez utóbbi áttelepítéséről, megreformálásáról dönteni. Nem is beszélve a remek Ganz Öntödei Múzeumról,

Az Eiffel-csarnok (egyik) szerelőállása

a Kazinczy utcában működő Elektrotechnikai Múzeumról, melyek szintén részei a koncepciónak, ahogy a Ferihegy repülőtereinek szomszédságában kialakított repüléstörténeti gyűjtemény is.

Hosszú történet

Az Európa első tervezett városi közparkjaként megszületett Városligetben egy egész „múzeumi negyed”, sok új, nagy ház megépítéséről szólt a legfelsőbb döntés. Mint az egyik részfeladatról, arról is határoztak, hogy a Közlekedési Múzeum helyén újra meg kell építeni a Millenniumi Kiállítás (akkor ideiglenesnek szánt) egyik pavilonját, az 1896-ra felhúzott Közlekedési Csarnokot – magának a múzeumnak. A vita ugyan annak építészeti értékét, rekonstrukcióját megkérdőjelezte, de az – ízléstől függetlenül – nyilvánvaló volt, hogy itt nem fog elférni minden, aminek pedig helyet kell(ene)

Az Eiffel csarnokban már megkezdődött az átépítés az Opera igényei szerint

biztosítani. Ezért a földben, a talajszint alatt terveztek kialakítani több ezer négyzetméternyi kiállító teret és raktárt.

Nagy kérdés (volt) hogyan lehet a föld alatt kiállítani, bemutatni mozdonyokat, buszokat, konflisokat akár? A mélyben építkezés hidrogeológiai kérdéseket is felvetett. Többször is hallhattunk aggályokat arra vonatkozólag, hogy ha az egykor mocsaras területben lesüllyesztett mélygarázsok és múzeumi pince-emeletek elzárják a talajvizek útját, azok majd vajon merre keresnek maguknak szabad folyást?

Ez a gond most megoldódott. Bár az Ezredéves Kiállítás Pfaff Ferenc tervezte Közlekedési Csarnokát visszaépítik, de minden föld alatti kiegészítést nélkül, s abban – a jelenlegi tervek szerint – egy új, de a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum szervezétéhez tartozó intézmény, a Magyar Innováció Háza kapna helyet.

Szó volt egy rövid ideig arról is, hogy a Közlekedési és Műszaki Múzeum új épületekben rendezkedhet be, mégpedig a meg nem valósult Kormányzati negyed tervezett helyén, a Nyugati pályaudvar mögött a Dózsa György útig nyújtózó területen, a Podmaniczky utca partján. Erről már nincsen szó.

Idézzünk ismét a múzeum közleményéből: „A mostani döntés előzménye, hogy a Liget Budapest projekt miniszteri biztosa és a Közlekedési Múzeum közös javaslata nyomán 2017. május 17-én a Kormány döntött a projekt jövőjéről, az addigi koncepció felülvizsgálatáról.” Vagyis a kormány a városligeti elhelyezés kérdésében – a miniszteri biztos javaslatára – meghozott korábbi állásfoglalását – a miniszteri biztos javaslatára – megváltoztatta.

Ez, belátható, a Városliget megmentésén munkálkodó civilek sikere is. A Magyar Urbanisztikai Társaság 2014-ben és 2015-ben a Városligetről rendezett konferenciáinak előadásai Vár Város Városliget címmel még 2015-ben könyv alakban is megjelentek. Ebben olvasható e sorok írójának a Magyar Tudományos Akadémián elhangzott, képekkel illusztrált előadása, melyből kiténik, hogy az egész Múzeumi Negyed elhelyezésére keresve sem lehetne jobb helyet találni, mint az üresen pusztuló Északi Járműjavító területét, épületeit, óriási csarnokait.

Közös lónak...

Az elsők között, már 1886-ra felépült a máig legszebb, 20 ezer négyzetméter alapterületű (220 méter hosszú, 110 méter széles, azaz két futballpálya méretű), szerkezetével az óthajós bazilikákra emlékeztető gőzmozdonyjavító csarnok (közismert, de pontatlan néven az Eiffel-csarnok). Feketeházy János tervezte. Hibátlanul alkalmas lett volna a közlekedés múltjának bemutatására. De másként döntött a döntéshozó. Ez az óriás kapott új funkciót elsőként: a Magyar Állami Operaházé lett. Előadó- és próbaterem, műhelyek és raktárak sora kap benne helyet. Átalakítása, átépítése, éppen most folyik. Egy, a Kőbányai úti homlokzat felőli darabja majd – mint az átalakítást tervező építésztől megtudtam – a közönség által is látható, látogatható marad...

Budapest X. kerülete, Kőbánya Önkormányzata és Polgármesteri Hivatala bő tíz esztendeje megbízást adott a Budapest Főváros Városerőssítési Tervező Kft. (BFVT)-nek, hogy készítse el a MÁV Északi Járműjavító területének szabályozási-fejlesztési koncepcióját. El is készült 2010 júniusára. Ismertették a szerzők az összes még álló épületet,

a megóvandó hársakat, a platánokat, magnóliafákat, a közlekedés és közműellátás kérdéskörét, s négy alternatív javaslatot is a terület felhasználására. Lakónegyedként vagy iroda-parkként, intézményi területként, több vagy kevesebb megővendő épülettel, illetve új házzal beépíthető négyzetméterrel (avagy négyzet-hektárral) kalkulálva.

Kulturális funkciókról akkor a megrendelő kerület és a tanulmány készítői részéről sem esett szó. Pedig a Népliget melletti együttesnek a városközpont felé néző, a területet lezáró épülete éppen a magyar vasutas múlt és kultúra egyik fellegvára, a Törekvés Művelődési Központ.

2010 júniusában jelent meg Élts 142 évet címmel a BUDAPEST hasábjain az a dolgozat, mely e témával foglalkozott. Alig több mint két évvel ezután, hogy a MÁV Északi Járműjavító Kft. rendszeren megünnepelte a 140. születésnapját, s ez alkalommal a témához legjobban értő szakemberek közreműködésével, a 2007. március elseji ünnepi alkalom idején még ott dolgozók teljes listájával és számtalan fotóval, gazdagon kiállított könyvet jelentetett meg.

Ma is érdemes elolvasni a bevezető néhány sorát: „A MÁV vezetése nevében is további sikeres évtizedeket kíván” Kamarás Miklós vezérigazgató. A MÁV Zrt. elnöke, Heiczinger István szavai szerint pedig: „az Északi Járműjavító jól bizonyított. Képes a folyamatos megújulásra, részese a modernizációnak, sőt, modernizációs folyamatokat generál. Az utóbbi időben egyre jobban érzékelhető az Uniók piacból való részszerezési akarat és az ehhez szükséges képességfejlesztés. Jó úton halad az Északi.”

Az út a bezáráshoz vezetett. Az Északi Főműhely születési éve 1867, megszüntetésére 2009 őszén került sor, amikor eszközei nagy részét és funkcióját a Szolnoki Főműhelybe telepítették át.

Az Eiffel-csarnok homlokzata

Néhány adat a legendás múltból

Az Eiffel-csarnokot követte a mozdonykerék-eszterga és gyártási esztergaműhely, a tanonc-műhely, az új lemezhajlító, a tűzcsőjavító és a rézművesműhely. A nagy tengelytárolású két- és négytengelyes személykocsik javítására 1897-ben alváz- és szekrényműhely épült, amely 1926–1945 között motorkocsik javítására szolgált. A 20. század elején többször is tűzvész pusztított a gyárban. Az I. világháború előtt a szűkös források miatt nehéz helyzetbe került a telep, hiányoztak a védőeszközök, lelassult a közművesítés. 1873-ban fedett helyen 20 mozdony, 31 kocsi, a szabadban 259 kocsi volt elhelyezhető – olvasom. A gyár 417 alkalmazottja majdnem mind német és szláv nevű, de akadnak olasz és francia nevűek is. 1884-ben már 129 állású kocsiszállal dolgozott a mozdony- és kocsifelszerelési műhely, önálló famegmunkáló és kárpitós egységekkel. Volt alváz- és szekrényjavító, 60 kocsiallású fényező és mázoló; 50 állás mozdonyok, 30 állás szerkocsik javítására szolgált a mozdonyjavító műhelyben. Volt úgy, hogy már a 20. század elején egy időben 90 mozdonyon és 455 kocsin lehetett tető alatt dolgozni a telepen, és további

48 mozdonyon és 280 kocsin a szabadban. 1909-ben a MÁV több mint háromezer darabos mozdonyállományából ezeröttszáz darabot javítottak itt.

A telep 1867-től belgáké és svájciaké volt. (Az igazgatóság tagja volt Klapka György tábornok is.) Később a magyar állam átvette a területet, és több csarnokot épített rá, melyek közül az ezredforduló környékén néhány épületet műemlékké is nyilvánítottak.

Volt itt katonai kórház az első világháború alatt, s a második világháborút követő hidegháború idején épült BGA, tehát bomba-, gáz- és atombiztos bunker is, ami önmagában igen érdekes és különleges látványt nyújt(hat) a területre látogatóknak.

A terület Könyves Kálmán körút felőli végében a kis raktárak sora is műemlék-védelmet kapott. A főműhely Kőbánya felőli vége közelében az egyik stadionnyi méretű csarnok öntőminta-raktár volt, 1900 körül épült. A szomszéd csarnok-óriást, a forgóvázműhelyt az 1970-es években építették és '76-ban fejezték be. Jó nagy ez is, egy másik korszak jellegzetes darabja. Rengeteg jól használható hatalmas tér!

A Diesel-csarnok fejjéülete a Kőbányai út felől, és a csarnok másik vége

A Diesel-csarnok belső tere

Az Északi Járműjavító már közel tíz éve jórészt üres, a gépeket leszerelték, a csarnokokat – akár régiak, akár újak, akár műemlékek, akár nem – kiürítették, s már arról is lehetett hallani, hogy megszüntetik, felszedetik azt a sínpart, amely a legendás bázist összeköti a MÁV budapesti, illetve országos sínhálózatával. Remélhetően ez az erősen megkérdőjelezhető elképzelés most újragondolják. Hiszen egy közlekedési múzeum, gyűjtemény akkor „működik” igazán, ha egy-egy járműve, szerelvénye időnként kimozdulhat, s akár a hazai, akár a külföldi síneken, országutakon útra is kelhet.

A főváros ostrománál a területet súlyos károk érték, s nem csak a gyújtóbombák pusztítottak, hanem a visszavonuló német csapatok is: katonáik 1945. január 5–6-án benzinnel leöntötték és meggyújtották a favázás épületeket. De a magyarországi vasúthálózat és vasúti eszköztár elképesztő pusztulásáról itt és most ne essék több szó, legfeljebb annyit még, hogy 1945 júniusában már ismét „teljes gözzel” folyt a munka a telepen.

Nincs módunk felsorolni a telep minden értékét, hiszen a régebbi építmények mellett az itt dolgozók számára volt konyha és étkező, óvoda, raktárak és irodák, különleges hídmérleg-ház, s még egy olyan kertész is, ahol a legjellegzetesebb vasúti irányító- és jelzőberendezésekből rendeztek állandó kiállítást. Van a telepen egy, az Osztrák-Magyar Monarchia tipikus vasútállomásaira emlékeztető állomásépület is, repkénnyel gazdagon befutva. Építésének éve 1901, s fűtőházi irodaépületként funkcionált. Remélhetjük, megmaradhat.

Megállítható-e a pusztulás?

A mérlegháznak már nincs szerepe, bár megmaradt. Vannak olyan csarnokok is, amelyeket vagy tizenöt éve kiürítettek, és hagynak

folyamatosan pusztulni. A kovácsműhely és targoncatároló fentről és oldalról is ablakozott, világos csarnokában tavaly még a kemencékből is megvolt egy, a másiknak már csak a romjai. Megvoltak a különleges méretű és súlyú „üllők”, melyeknek a sorsamost, 2017 végén teljesedett be. Az épület az operaházi szükségleteket kiszolgáló csarnokok egyikeként kap új szerepet. Az 1900 körül épült műemlék (és üres) szertárépületben tartották korábban, évszázad-hosszúsan a javításhoz szükséges alkatrészeket.

A múlt házai után néhány újabbról.

1956 után készült el az edző- és hőkezelő műhely, majd hozzá az üzemi laboratórium. 1976-ra épült meg a már említett 11 ezer négyzetméteres műhelycsarnok a forgóvázak és tartozékaik javításához.

1959-ben kezdődött meg a dieselmotordonyok javítócsarnokának tervezése, építése. A 22500 négyzetméter alapterületű, négyszintes irodaházzal kiegészített, 800 személyes öltözőt-mosdót, üzemorvosi és fogorvosi rendelőt is magába foglaló csarnok átadására 1962. július 8-án, a Vasutasnapon került sor az akkori közlekedési és postaügyi miniszter, *Kossa István* jelenlétében.

Ez a mindössze ötven éves, s részben műemléki védettségű csarnok a világháború utáni vasúti ipari építészet egyik kiemelkedő jelentőségű alkotása, amely most múzeumként születik újjá. Jó ideig használaton kívül volt ez is, kivéve – mondjuk – azt a „szemcseszóró” funkciójú vágányt, csarnok-részt, amelybe a legnagyobb mozdony is befért. Ez az épület kap most főszerepet mint a Műszaki és Közlekedési Múzeum központi bázisa.

A 2009-ben bezárt, azóta üresen álló Északi Járműjavító, a hazai vasúti jármű- és mozdonygyártás, majd később mozdonyjavítás egykori fellegvára, autentikus múzeumi helyszín. A terület hatalmas, a kihasználatlan

épületállomány még sok ezer négyzetméteren kaphatna akár újabb lehetőségeket megújulni – talán éppen múzeumi célra. De új, kortárs épületek megépítésére is van hely elég.

Hallottam lelkes mondatokat arról, hogy az igazi különlegesség az lesz, hogy a közlekedés története és muzeális eszközei egy aránylag új, a 20. század második felében, a „szocializmus építésének” idején született csarnokban lelnek otthonra. Azért a több mint százharminc éves Eiffel-csarnok sem lett volna rossz erre a funkcióra – gondolom, s mondom-írom is.

Tovább gondolandó rehabilitáció

Bezámolónkat fejezzük be a Közlekedési és Műszaki Múzeum vezetőjének közleményéből vett idézettel: „Az előzetes tervek szerint mintegy 30 ezer négyzetméteres múzeumi épületkomplexummal a korábbi városligeti helyszínnél lényegesen nagyobb területen, a nagy járműveink kiállítására is igazán alkalmas, tágas csarnokokban valósulhat meg a Közlekedési Múzeum. Az összesen 7 hektáros területen helyet kaphat a rossz állapotú telephelyeinket felváltó új restaurációs és raktározási központ, dokumentumtár, szabadtéri kiállítás, továbbá akár a nosztalgiajáratok végállomása is.

A döntéssel megnyugtatóan rendeződött a Közlekedési Múzeum elhelyezésének ügye és beért a 2016 óta zajló előkészítő munkánk. Az akkor kitűzött céloknak megfelelően sikerült az intézmény 120 éves múltjához, rangjához méltó új, újabb évszázadra szóló víziót és jövőképet adni a Közlekedési Múzeumnak. (...) A döntés óriási lehetőséget nyitott meg az intézmény számára azáltal, hogy a Közlekedési Múzeum fő kiállítóhelye nem a Városligetben, hanem új helyszínen, a korábbi tervekben szereplőnél nagyobb területen, a közlekedési gyűjtemény (vasúti járművek, autóbuszok, villamosok stb.) teljes spektrumú bemutatását lehetővé tevő környezetben valósulhat meg.”

A múzeumok hívei és a közparkok védelme érdekében tevékenykedők egyaránt elégedettek lehetnek azzal, hogy így alakult, s legalább egy nagy teher – hogy képzavarral fogalmazzak – lekerült a Városliget vállairól...

A BUDAPEST olvasói és Budapest hívei talán reménykedhetnek abban is, hogy a már meghozott döntések más esetben is megváltoztathatók, hogy a Városligetbe, a városi közparkba megépíteni tervezett új épületek és funkcióik követhetik talán a Közlekedési Múzeumot akár az Északi Járműjavító területére, a Népliget közvetlen szomszédságába.

S az itt kialakuló „múzeumi negyed” segíthet e városrész rehabilitációjában, megújulásában is. ●

Lakást épít a város

Fodor Béla

Hetvenöt évvel ezelőtt, 1943-ban kezdődött meg a szociális kislakások főváros által kezdeményezett építése a Béke utcában, a XIII. kerületben, melyet Horthy Miklós feleségéről Magdolnavárosnak hívtak.

Szendy Károly

A tőkés gazdaság szorításában növekvő modern nagyvárosok egyik legfeszítőbb gondja a szegénység mellett az állandó lakásínség volt. Az állami (és városi) szociálpolitika kialakulása előtt a lakáskérdés megoldatlan maradt: a népesség egy része, elsősorban a képzetlen munkásság zsúfolt alberletekben, sőt ágybérletekben élt, vagy a város szélén spontán felépült nyomortelepeken tengődött.

Az 1873-ban egyesített Budapest is szinte születése pillanatától állandó lakáshiány-

tól szenvedett. A kiegyezéssel megalapozott gazdasági fejlődés során a főváros rohamtempóban iparosodott, ami jelentős munkaerőt igényelt. Az ipar elsősorban a vidéki munkaerőt szippantotta fel, így a főváros lakossága évről-évre tízezrekkel gyarapodott. A népességnövekedés dinamikáját jól mutatja, hogy míg a lakosok száma 1880-ban 356 ezer, addig 1910-ben már 880 ezer fő volt.

A tarthatatlan helyzet javítására a főváros több kísérletet is tett, először 1897-

ben építettek a ferencvárosi Kén utcában egy négyemeletes házat 96 szoba-konyhás lakással, majd bő tíz év múlva, egy jóval jelentősebb program keretében a *Bárczy István* vezette városháza próbált a hiányokon enyhíteni.

A helyzet kilátástalannak tűnt a két világháború között is, gondoljunk csak a trianoni békével elszakított területekről menekülő százezrekre és az 1929-33-as nagy gazdasági világválság hatására. Szerencsés adottság volt azonban, hogy a nyomortelepek és szükséglakások felszámolását ez időben maga a polgármester, *Szendy Károly* karolta fel, aki 1934 és 1944 között töltötte be tisztségét a főváros élén.

A fokozódó hiány miatt 1942-ben a fővárosnál működő Kislakásépítési Alap felvette egy nagyszabású ötéves program gondolatát. Megvalósítását minél több olcsó otthonnal képzelték el. (Ebben az időben a hivatalban 15 ezer indokolt kérelem feküdt, a fővárosnak viszont csak 278 üres lakás állt a rendelkezésére.)

A javaslatot a közgyűlés elé terjesztő *Csanády Gusztáv* főjegyző így fogalmazott: „... legyen szabad mindenekelőtt rámutatnom azokra a szempontokra, amelyeket a szóban forgó lakásépítkezési tervzet előkészítése során irányadónak tartottam. A cél nem lehet kétséges: a lehető legrövidebb időn belül minél több olyan lakást építeni, amely a csekélyebb keresetű családoknak egészséges és megfizethető bérű hajlékot nyújt. (...) Az egyes lakások mérete és beosztása tekintetében a következőket kell megjegyez-nem: az emeletes épületekben egy-egy lépcsőházból emeletenként 2-2 lakás nyílik. A lakások előszoba, lakókonyha, lakószoba, kamra és WC-ből állanak.

A lakókonyha alapterülete mintegy 13 négyzetméter, a lakószoba alapterülete mintegy 22,5 négyzetméter. A lakókonyha egy része függönnyel elkülöníthető főző- és mosdófülke, a másik része pedig az étkezések és általában az állandó tartózkodás célját szolgálja.”

Az előterjesztés alapján a következőket fogadták el:

- „A közgyűlés elhatározza, hogy 53000000 költségösszeg keretén belül
1. a XIII. ker., Magdolnavárosban
 - a) a Béke út mentén kétemeletes házakban körülbelül 1248 lakást,
 - b) az Agyag utca és Tomori út között egyemeletes házakban körülbelül 224 lakást
 - c) az Újpalotai út és a Göncöl utca között egyemeletes házakban körülbelül 152 lakást,

2. X. ker., Városszéli-telepen földszintes sorházakban körülbelül 232 lakást,
 3. Kispesten a főváros tulajdonában lévő területen földszintes sorházakban körülbelül 1050 lakást, összesen tehát körülbelül 2906 lakást épít.”

A munkálatok fedezésére a kormány az Országos Társadalombiztosítási Intézetet (OTI) kérte fel, melynek során az OTI harminc évre, 4,25 százalékos kamattal mellett 50 millió pengőt bocsájtott a főváros rendelkezésére.

Míg a tárgyalások folytak, elkészültek a házak tervei, sőt néhány helyen a munkálatok is megkezdődtek. A magdolnavárosi terület városrendezési tervét Gerlóczy Gedeon, az építészeti pedig Weichinger Károly készítette el. A házakéi között nem egy fiatal építész találunk (Janáky István, Árvay József, Várallyay Sándor), akik később komoly karriert futottak be.

A szociális kislakásépítés fővárosi történetét alapos monográfiában feldolgozó Umbrai Laura kötetében olvassuk: „A ki-

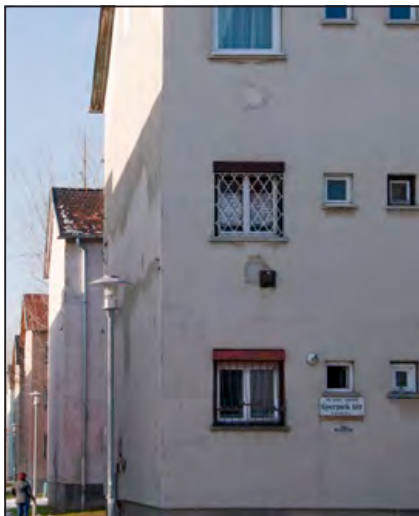

Janáky István

vitelezésnél egy Magyarországon addig még soha nem alkalmazott technológiát próbáltak bevezetni. Eszerint a házak futószalagon készültek volna, ugyanis csak ezzel a módszerrel tűnt megvalósíthatónak a racionális anyag-

kihasználás és a munkatakarékosság elve. A sorozatgyártás ötletét maga Szendy Károly polgármester is támogatta, amikor az 1943-as építkezési tervet ismertette arról beszélt, hogy az építendő házak szerkezetét a tömegtermelés érdekében szabványosítani kell. Az anyagtakarékosság végig rányomta bélyegét az építkezésre. 1944 második felére azonban az anyagihiány már teljesen megbénította az építkezést, és az 54 épületből álló 1854 lakásos építkezésből mindössze 72 lakás készült el időre két házban a Faludi utcában. Ezen kívül további 17 épület kb. 600 lakással került tető alá, és 14-nek már állt a falazata. A munkálatokat a második világháború után folytatták, de 1948-ra is csak összesen 768 lakás készült el.”

A magdolnavárosi három tömb közül a Béke úti lakónegyed tervezett 37 házából csak 21-be költözhetettek be a háború éveiben az első lakók. Az üresen maradt területeken aztán hamarosan megjelentek az új korszak emblemikus épületei, a panelházak. ●

MÁS KOR – MÁSKÉNT

Barber Shop és Biohair

szöveg: Elek Lenke, fotó: Baric Imre

Ezúttal a férfi frizurákról beszélünk, és arról, hogyan fordult ki alapjaiból egy régi szakma a modernitás és divatkövetés jegyében. Sorozatunkban máskor talán majd csodálkozunk is egy sort az ilyen erős üzleti lépésváltás meredek ívén, de ebben az esetben végül is nem példátlan ez a fajta átváltozás. Aki a beatkorszakban nőtt fel, annak nem illik meglepődni semmilyen hajügyön. Hol van már az az idő, amikor, ha kicsit is megnőtt a gyermek lobonca, az apa vagy az iskolaigazgató elküldte borbélyhoz... Most maguktól mennek, ha adnak a divatra.

Hogy is mondja a költő? „Másként ejtjük a szót, fejünkön másként tapad a haj”. De nem csak másként tapad, máshogy is vágják. Oldalt teljesen lekopaszítják, felül dúsan hagyják, így sokkal keskenyebbnek tűnik az arc, és magasabbnak a tulajdonosa. Hát még ha ki is szokítik a homlokra ráomló, bio kencékkel kisé bebodorított, kondicionálóval ápolat, bevaxolt tincseket... A másik kedvenc a szinte teljesen lenyírt, illetve 1-2-3 milliméter hosszúságban meghagyott haj, amelyből középen törökös lófarok magasodik ki, olykor feltekerve és gumival pofás kis kontyba rögzítve. Ez csak dús, sötét hajból mutatós.

No women, no cry

Régen is jártak a férfiak borbélyhoz – mondjuk, úgy az ötvenes évek végéig. Nett, jól szituált urak minden nap betértek borotválkozni, és elvárták, hogy a fodrász hölgyek vagy borbély urak kellemes illatú arcszesszel tegyék őket még kívánatosabbá, várakozás közben pedig napilapot olvastak. Aztán filmszakadás. Majd pár éve kiderült, az urak ismét szeretnek ápolat külsővel megjelenni, és áldoznak is rá.

Hirtelen barber shopok, azaz mit is mondok, férfiklubok láncolata nőtt ki a földből, amelyek büszkén hirdetik magukról, hogy sem mint fodrász, sem mint látogató, nem lépheti át náluk a küszö-

böt nő. Van ahol no women, másutt no ladies felirat figyelmeztet erre. (Még jó, hogy a pizzafutárok többnyire férfiak, egyébként hogy adnák át a még forró dobozt?) Nem mintha nagyon vágnék a belépésre, de nem emlékszem olyan esetre, hogy egy női fodrászattól bármikor kitiltották volna a búra alá bekukucskáló férjet. Tudom, nem ez a legnagyobb baj a mai Magyarország genderszemléletével, mégis, oly anakronisztikus az egész, mint ha valamely zártkörű angol klubról lenne szó. Szerencsének érzem a kivételt: egy másik „shop” reklámjában azt olvasom, hogy „barátnő- és kutya barát hely”. Igazán vonzó.

A *Gellei* név fogalom a szakmában. Igazi tekintélyes fodrászdinasztia az övék, aranykoszorús mester édesapával. A család ifjabb tagjai már Melbourne-ben is megmérettették magukat, sikerrel. De pár év után hazahúzott a szívük, és megnyitották a Barber Shop Budapest szalonokat, a vállalkozás ma már üzletlánc. Fut a szekér itt is.

Jelszó a nyugati oldschool, és nagyon fontos a körítés. Budapesti üzleteikben

jókora, 220 kilós, kényelmes székeken foglalhat helyet a kedves vendég, akit fiatal borbély vesz kezelésbe. Az árban sok minden benne van: welcome drink, jóízű társalgás a tegnapi meccsről, forróvízes törülköző. Sok a külföldi vendég. Ők már régebben is tudták, mi is az a barber shop, igaz arról viszont fogalmuk sincs, milyen volt régen egy magyar borbélyszalon. Kit érdekel?

Az új divat, hogy a nagyon kitalált honlapról hiányzik a telefonszám. Amikor mégis elérem mobilon az egyik fodrászatukat, a fiatalúr felháborodik – ez ugyanis az ő magántelefonja, amire egyébként csak azért tudtam rábukkanni, mert a Google-Map-en való jelenléthez kötelező egy mobilszám feltüntetése. Bejelentkezni nem kell, akkor minek is kéne telefonszám? Tessék egyből odamenni. A honlapon egyébként – amely erősen cégközpontú, azaz főként a vállalkozás története olvasható rajta, meg a jelentkező munkaerő karrierlehetősége, illetve a webshop ajánlata – csak az üzletek címei szerepelnek, nyitvatartási idővel. Ez utóbbi jellemzően hosszabb, mint a szokásos, igaz, délelőtt 10-kor nyitnak. Lehet még e-mail-t írni, regisztrálni, belépési kóddal, jelszóval, de nem hiányoznak a közösségimédia-címek és a Tripadvisor logója sem, elolvashatjuk, milyen cikkek jelentek meg eddig a cégről – ha minderre van időnk.

Amiben mindnyájan egyetérthetünk, hogy ma divat a bajusz és a szakáll, és annak ápolása még egy férfinak se tett rosszat. Újabban különleges szakállnyírók, trimmelő masinák, krémek, kencék segítenek megrendszabályozni a rakoncátlan szőrtő-

meget, többen festetik is férfiúi díszüket a kívánt árnyalatra. Mindegyik kozmetikai márka vagy fodrászszalon-lánc piacra dobja a saját szakállvaxát, ápoló olaját, speciális hajfestékeit, nem beszélve a samponok és kondicionálók sokaságáról.

A férfikozmetikumok palettája egyre szélesedik. Nem kell ahhoz ma *David Beckham*nek vagy metroszexuálisnak lenni, hogy valaki hidratáló és ránctalanító krémet használjon. Divattá vált a gyantázás, a szemöldök szedése is a férfiak körében. Ez utóbbit csak üdvözölhetjük, hiszen sokszor még hírességek, politikusok is hagyják, hogy összeérjen közepén a két szemöldökük, vagy éppen szőrernyőként magasodjon a szemgödörük fölé, ami meglehetősen diszsonáns, gondozatlan hatást kelt, és nagyon előnytelen.

Nos, erre az ápoltságot előtérbe helyező irányzatra épülnek a barber shopok, ami nem márkanév önmagában, hanem: műfaj.

Ibrahim, a kurd

A műfaj egyik budapesti sztárja *Ibrahim*, aki egy szíriai kurd közösségből érkezett hozzánk. Több mint tíz éve már, hogy kalandos körülmények között elhagyta hazáját. Igaz, Skandináviába igyekezett, de nálunk ragadt, itt lett borbély a Podmaniczky utcában, olyan, hogy a legnépszerűbb magyar és külföldi magazinok készítették már vele képes riportot. Szép szőke magyar lány is marasztalta, aki a felesége, kisfiukat nagy szeretettel nevelik. Mára sokan felfedezték: a Huffington Postban egy vidéki magyar rapper is elismerően nyilatkozik róla, pedig neki, ahogy olvashatjuk a neten, fenntartásai voltak a migránsokkal szemben, de mostanra már barátok lettek a kurd borbélyal.

Amikor felhívom interjúidőpontért – ő nem titkolja a számát –, hallhatóan aggódik, mi lesz a vendégekkel, az előzetes bejelentésekkel. Megnyugtatom, hogy közben is tud majd dolgozni, bár utólag belátom, elég veszélyes dolog faggatni valakit, miközben éles borotvák pörögnek villámgyorsan a kezében. Szíriában is ezt a foglalkozást űzte, ott komoly hagyományai vannak a szakáll- és bajuszápolás tudományának. A testvérei is borbélyok – és egyszersmind férfifodrászok természetesen –, gyakran látogatja meg őket Dániában.

– Nemcsak a család miatt élek itt, hiszen mi is utánuk mehetnénk. Szeretem ezt az országot, a színes, temperamentumos, élettel teli Budapestet – mondja szinte akcentus nélküli magyarsággal. De kritikát is megfogalmaz: – Magyarországon a férfiak zöme nem ápolja megfelelően a szakállát, a haját és a bajuszát. Mostanra azért javult a helyzet, sok barber shop nyílt. Sajnos nem találok viszont mindenütt megfelelőnek a higiénia színvonalát. Én mindig nylonkesztyűben dolgozom, minden vendég után váltok.

Közben szépül a székben a fiatalember, az egyébként sem kócos szakállból alig marad valami, csak egy, a borostánál kissé hosszabb arcdísz, a haj a fejtetőn kellően magasodik, oldalt keskeny sziluettet teremt. Majd következik még néhány varázslat: két összepödört cérnával szedi le Ibrahim a fölös apró pihéket a homlokról, a szemöldök környékéről. Ezután öngyújtó után nyúl, és a másodperc tört része alatt nyílt lánggal kiegészíti a fülből az oda nem illő szőrszálakat.

– Igaz, hogy nőknek tilos a bemenet? – kérdezem.

– Én ezt nem gondolom helyénvalónak, hiszen sok férfi hozza el a feleségét, barát-

nőjét, hogy megmutassa, milyen lesz majd a frizurája. Persze hogy bejöhet kutya is: van olyan vendégem, aki szinte semmit nem lát, neki a kutyája a szeme világa.

– Olvas-e szaklapokat? Kérdésemre ismét mosolyog: ma már erre nincs szükség, hiszen minden új divat egy perc alatt elterjed az interneten. A férfiak a mobiltelefonjukon mutatják meg, milyen frizurát szeretnének.

Miközben beszélgetünk, már gyülekeznek a bozontos hajú, rakoncátlan arcszörzetű ifjak, akik egy óra múlva megszépülve, ápoltan lépnek majd ki a Podmaniczky utcai üzletből.

Ahol minden bio

Nem ezt ígértem a leadben, de igazságtalan dolog lenne elhallgatni, hogy a női fodrászat is jelentős változáson ment keresztül. Pár éve meguntuk, hogy Ildikéhez, Marikához, Fruzsiohoz jóval előbb be kell jelentkezni, mintha csak egy titkos randevúról volna szó, és hogy ez a bizonyos Ildike, Marika vagy Fruzsi a sokéves ismeretség után többet tud rólunk, mintha a pszichológusunk lenne. Kiderült, hogy nem minden nő ragaszkodik a fodrászához, s ez elsősorban a fiatalokra jellemző. A BioHair koncepció része a hosszú nyitva tartás és az, hogy üzleteikbe bárki bármikor betérhet. Vendégeiket bejelentkezés nélkül fogadják, a haj mosásához, vágásához, szárításához – honlapjuk szerint – nem használnak semmilyen vegyi anyagot. Azt is megtudhatjuk, hogy a szakmai irányítást *Binder Géza* mesterfodrász garantálja. A külső üzletkép és a márkalogó világoszöld.

A hálózat koncepciója olyan sikeresnek bizonyult, hogy már az indulás napján közel félszáz vendég távozott a székekből. Pár éven belül soktucatnyi újabb üzletet nyitottak az országban. Ezekben vezették be a bejelentkezést szintén nem igénylő expressz manikűr és kozmetikai szolgáltatásokat, majd az ammóniamentes, gőzburás, szupergyors hajfestést.

Azóta sok, más céghez kötődő fodrászszalon nyílt hasonló üzleti megfontolás alapján – nincs bejelentés, várakozás, a belső enteriőr elegáns, divatos uniformisban, de szinte sosem fehérben dolgoznak az alkalmazottak, recepciósi van – nem csak úgy odamegyünk valamelyik alkalmazotthoz –, és nem csupán bulvárszemetet kínálnak olvasásra. Olyan üzlet is akad – és ez nem a fent említett franchise-hoz tartozik –, ahol csak vágást hirdetnek, elvégre otthon is tud mindenki haját mosni. ●

KÉPES HÁZ

Walleshausen és vendégei

Csordás Lajos

„Wallenhausen Zsigmond orvos engedélyével állandó jelleggel itt lakott Berkes Antal festőművész (1874–1938), alkalmanként pedig Nemes Lampérth József – a magyar avantgárd legeredetibb festőművésze. Ez utóbbi fiatal és tehetséges művészt – miután megborult az elméje – 1922-ben innen vitték el a Selig Árpád igazgató főorvos által vezetett Lipótmezei Elme- és Idegyógyintézetbe gyógykezeltetni”

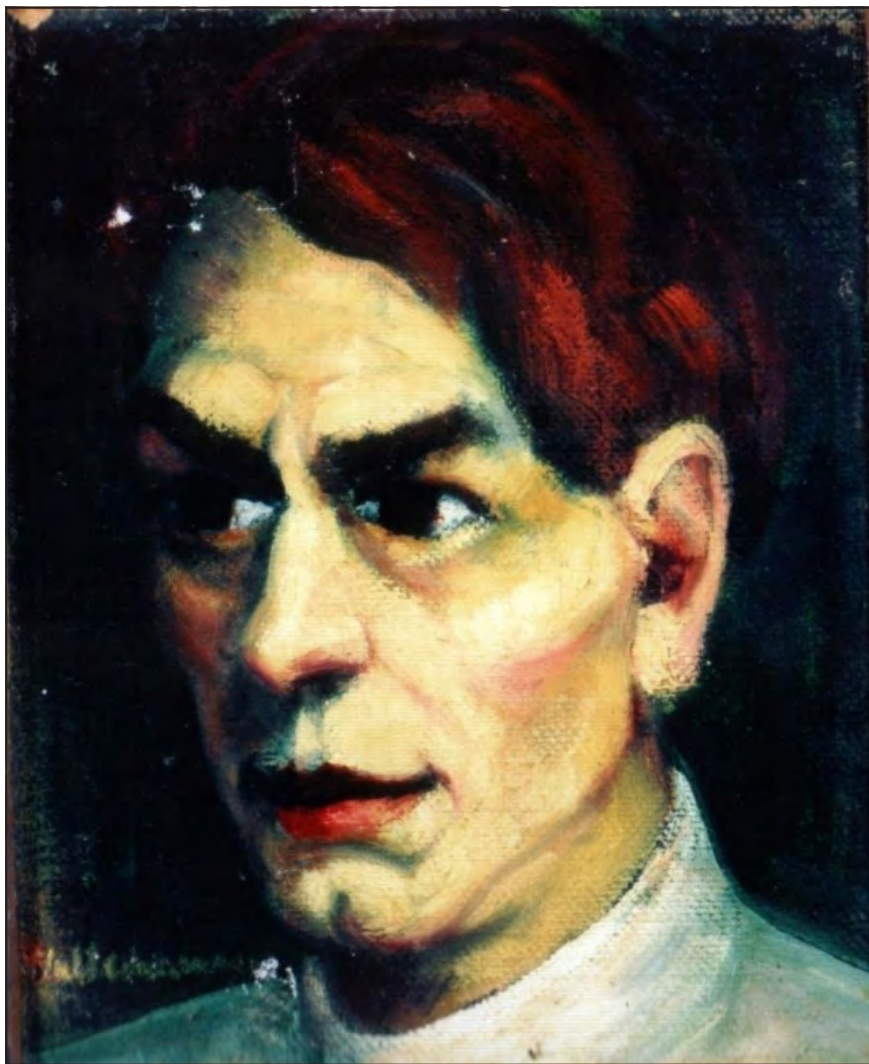
Az UrbFace című internetes oldal fenti mondatai a Frankel Leó utca 68. szám alatti épületre, annak műtermére utalnak. Mai helyzetét kutatva kerestük fel a patinás képes házat a Komjádi Béla uszoda mögött. A hivatkozott honlap közlése szerint özvegy *Karliczky Ferencné Strock Hermína* számára épült 1900 körül, *Schoditsch Lajos* (1872–1941) tervei alapján. A helyszínen járva kiderült, tulajdonképpen nem is egy házról van szó, hanem kettőről, mert a hosszan hátranyúló telken áll egy másik is, ikerpárja az utca felőlnek. És abban is van műterem, a harmadik emelet fölötti manzárdszinten. A kettő közül melyiknek lehetett lakója vajon *Berkes Antal* és *Nemes Lampérth*? Ennek eldöntésében volt segítségünkre a hátsó épület műteremlakásának mai lakója, *Klaniczay Júlia*, aki szerint előttük *Muhoray Mihály* festőművész lakott ott, eredetileg pedig a

tervező maga használta. Adódik a következtetés: ha *Schoditsch Lajosé* volt, a húszas években képzőművész feltehetően nem lakott ott.

A bábtervező és barátja, a dühöngő festő

Az utca felőli ház alkotó lakója volt tehát *Walleshausen Zsigmond* festőművész, a 20. század első felének a nagyközönség előtt ma már nem nagyon ismert, de mégis világhírű alakja: aukciókon a gyűjtők ma is keresik műveit, főleg párizsi litográfiáit. De nem mint festő aratta legnagyobb sikereit, hanem bábtervezőként. A 20. századi színpadi műfaj megújítói közt tartják számon: 1919-ben *Blattner Gézával*, *Dettre Szilárdal*, *Rónai Dénes* fotográfussal együtt mutatták be a fordulatot jelentő *Wayang* játékok című előadásukat a Belvárosi Színházban: *Kosztolányi Dezső* egy

lovagjáték-fordítását és *Balázs Béla* két kisebb darabját adták elő. A csoport tagjai az első világháború idején kapcsolatban álltak a *Balázs Béla* és *Lukács György* körül kialakult művész-értelmiségi társasággal, a Vasárnapi Körrel, amely hétvégenként előbbi lakásán, olykor pedig hétköznapokon kávéházakban ült össze beszélgetésekre. Ezekre bárki eljárhatott, *Walleshausen* és *Nemes Lampérth József* is megfordult körükben. De a két festő már korábban is ismerte egymást. *Lampérth* 1913-ban egyéves párizsi ösztöndíjat kapott, a már jó ideje ott tartózkodó *Walleshausen* kalauzolta őt odakint, mint azt *Gelencsér Rothman Éva* tavaly megjelent *Nemes Lampérth-monográfiájában* olvashatjuk. Nemcsak a festőakadémiákat mutatta meg neki, hanem a boxklubokat is. Szoros barátság alakult ki közöttük.

Walleshausen Zsigmond: Önarckép

A háború kitörésekor mindketten hazatértek, Lampérth bevonult. Kitűnő katona volt, de a harctéri sebesülések és főleg lelki traumák felőrölték idegrendszerét, 1917-től jelentkeztek elméje elborulásának jelei, dühkitörései és mély depressziós hangulatai, amelyek egyre hosszabb kezeléseket igényeltek.

A háború és a Tanácsköztársaság után egy évet Berlinben töltött, majd egy gyűjtő meghívására Svédországba utazott, ahonnan azonban már végleg összeomlott idegállapotban tért haza, ekkor került – 1921. január és 1922. március között – az angyalöldi elmegyógyintézetbe, ahol *dr. Selig Árpád* kezelte. A biztató javulás után 1922 tavaszán elhagyhatta az intézetet, sorra látogatta barátait. Köztük Walleshausen Zsigmondot is, aki szerint folyton attól rettegett, hogy ellopják a művészetét, ezért rajzait lepecsételt borítékokban tartotta, mappáját mindenhová magával vitte. Néhány hónap múltán újra jelent-

keztek, sőt egyre veszélyesebbé váltak a dühkitörései, s egy november 15-i roham után (amely talán épp Walleshausen lakásán történt) barátai a Lipótmezei Ideg- és Elmegyógyintézetbe vitték. Ott *dr. Oláh Gusztáv* kezelte, sikertelenül. Végül 1923-ban a sátoraljaújhelyi kórház elmeosztályára szállították mint gyógyíthatatlant. Walleshausenék levélben kérték a népjóléti minisztertől Lampérth visszahelyezését Angyalföldre, Selig doktor kezelésébe, de a beleegyező határozat későn érkezett meg Sátoraljaújhelyre, ahol a festő 1924 májusában idegileg és testileg végképp összeomolva meghalt. Utolsó két levelét Zsigmond barátjának írta.

Ennyit tudunk a kapcsolatukról. Nemes Lampérth feltehetően vendége, s nem lakója lehetett a Frankel Leó utca 68-nak.

Egyiküknek sem maradt az itteni műtermet ábrázoló alkotása, hacsak Walleshausen egy ólomba metszett műtermi csendélete nem itt készült 1931-ben. Ő éppen abban

Walleshausen Zsigmond: Interieur (1931)

az évben, Blattner Gézát követve Párizsba emigrált, és bekapcsolódott a Blattner által alapított, világhírű Arc-en-Ciel avantgárd bábszínház munkájába. Hamarosan a társulat egyik meghatározó bábtervezője lett, ő készítette például a színház emblémájává vált maszkot is. Párizs mellett élt haláláig, a hetvenes évek végéig.

A műteremablak szanzavéréai

Berkes Antallal való ismeretségének dokumentumairól nem tudunk. Berkes mint Budapest jeles utcakepfestője különösen érdekes lehetne a BUDAPEST olvasói számára. Műhelye a fellelhető lakcímjegyzékek szerint a VIII. kerület, József utca 12-ben (a mai Krúdy Gyula utca 12-ben) volt, alighanem abban a tetőtéri műteremben, amelyben ma *Gerzson Pál* özvegye lakik.

Vasvári Zoltán jelentette meg 2015-ben a *Berkes Antal, Budapest festője* című kis-méretű albumot, amelyben egy bevezető tanulmány után negyvenöt festményt ad közre. Ezek között egy látható, amely talán Felhévizen, a Császárfürdő környékén készült. A szerző a Zsigmond utcai lakásról nem tesz említést.

A telefonkönyv szerint 1940-ben már *Péczy Antal* festőművész volt a műterem lakója, ő feltehetően haláláig, 1960-ig élhetett és dolgozhatott itt. A lépcsőház tábláján még mindig az ő neve szerepel a legfelső szint lakójaként. A háború előtt keresett alkotó volt, sok műve került külföldre. Tagja volt a kecskeméti és a gyulai művésztelepnek.

Hídvégi Éva, a műterem aktuális alkotója

Domokos Mihály

A hetvenes évektől egy grafikus házaspár, Nagy György és felesége, Várdeák Csilla költözött ide. Ők bővítették a helyiség addig minimális lakrészét a padlástér déli felében.

A mai lakó, Hídvégi Éva meséli, hogy gyerekkorában, a hetvenes években gyakran látta az utcáról, hogy a mindig nyitott műteremablak tele volt kardlevelű szanzavérákkal. Bodonyi Ferenc festőművész pedig, aki mellettük alakított ki 1987-ben, a padlástérben egy kisebb műtermet, úgy emlékszik egykori szomszédaira, mint jó grafikusokra, akik többet érdemeltek volna. Nagy György 2002-ben hunyt el, felesége 2015-ben. Várdeák Csilla majdnem másfél évtizedes özvegyességét a házbeliek emlékei szerint megosztotta madaraival, egy hatalmas, több méter átmérőjű kalitka állt a lakásában. Réti-tanítvány nagybányai festő, Várdeák Ferenc lánya volt.

Rajziskola Budán

Halála után a műterem jó ideig üresen állt, végül Hídvégi Éva pályázta meg és nyerte el a bérleti jogát a MANK-tól, s neki köszönhető, hogy a felújítás után ma otthonos és elegáns. Éva eredetileg ruhatervező, ma is tervez jelmezt reklámfilmekhez, játékfilmekhez, régebben színházaknak is dolgozott. Domokos Mihállyal kitaláltak egy férfiruha-márkát is, ZAKO clothing néven. Legszeretettebb alkotása a Felszabter Rajziskola, amely nevére rácafolva nem a „Felszab téren”, hanem ebben a műteremben működik. Első „székhelye” a Várban, Makrisz Agamemnon üresen álló műterme volt, azután következett a Logodi utca, majd a Ferenciek tere, ahol egy olyan lakásban dolgoztak, amelyben a Gerlóczy család régi nagypolgári bútorai voltak felhalmozva. Néhány holmi tovább jött vele ide, az új műterembe is.

Az ide járók fele polgári foglalkozással rendelkeznek, van köztük pszichológus, építész, textiltervező és olyan fiatalok, akik azért jönnek, mert felvételre készülnek. A legifjabb generációból az elmúlt 15 évben megfordult itt Merényi Dávid, Sándor János, Gaul Péter, Benedek Tom.

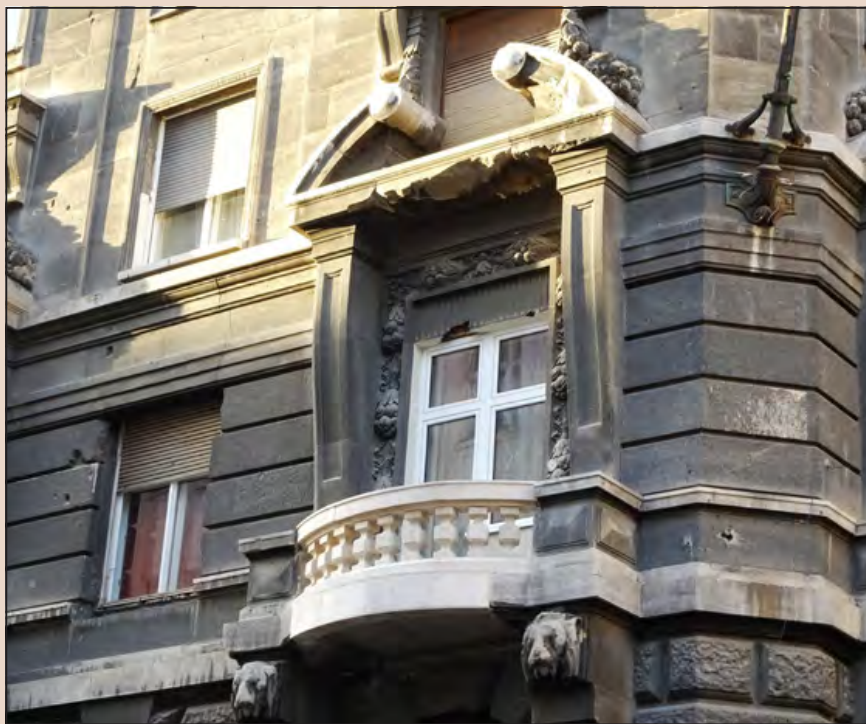
Az ablak párkányán szanzavérák helyett most Éva színes üvegei, virágai sorakoznak és egy Hermész szobor másolata. Szemben, a falnál a párnákkal kényelmesített, kék modelldobogó. Mellette egy raktárhelyiség nyílik, amely valaha az előszoba volt, Walleshausenék még innen jártak be, a ma is megőrzött füles tokos ajtókon át.

Több elem nem maradt meg épített örökségként az első itt alkotó mester idejéből. ●

Simplicissimus Budapestje

BEVEZETÉS A KORSZERŰ SZNOB- ÉS HEDONIZMUSBA, VALAMINT AZ ALKALMAZOTT EMBERLESÉS TUDOMÁNYÁBA

Pótolták a háború óta sérült erkélyt a lipótvárosi „Piranesi házon”

Ez az erkély a pesti Lipótvárosban, a Zrínyi utca 14. alatt található, az Október 6. utca sarkán. Ám ilyen néven semmilyen szakirodalmi utalást nem találni – így csak Simplicissimus szerzőtársa, *Felvidéki András* neves grafikus szokta hívni. Arra célzott ezzel, hogy a homlokzata valóságos tárháza a római építéset elemeinek, akár Piranesi képzeletében is megszülethetett volna.

Giovanni Battista Piranesi (1720–1778), mint az köztudott, termékeny, óriási hatású 18. századi képzőművész, rézmetező, régész és kisebb részben építész volt. Hatása annak köszönhető, hogy metszetei eljutottak Európa minden sarkába, a Szépművészeti Múzeum is szép kollekcióval rendelkezik belőlük.

Budapesten jó néhány olyan épület van, amelyik koránál sokkal régebbinek igyekeznek látszani. Elég csak az Országházra, a Bazilikára, a Széchenyi fürdőre gondolni. Ebbe a körbe tartozik a Piranesi Ház. A főváros magánépítési bizottsága 1908. június 15-én adta meg az engedélyt, amikor már tombolt a szecesszió itthon is. A Magyar Cukoripar Rt. az ismert párost,

Kármán Aladárt és *Ullmann Gyulát* bízta meg a tervezéssel. (Alkotásuk például a Kereskedelmi Csarnok [ma USA nagykövetség] és a mellette lévő, a Szabadság térre néző két ház.)

Aki a telken álló régebbi épületek és azok lakói iránt érdeklődik, annak a csodálatos UrbFace honlapot érdemes felkeresnie. Innen lehet azt is tudni, hogy a cukorgyár 1906-ban a telket báró *Prónay Rózától* vette meg, aki az összeg egy részét alapítványán keresztül időse, magatehetetlen hölgyek gondozására fordította Balassagyarmaton. A honlapról az is kiderül, hogy a Cukoripari Rt. saját igazgatóságának, illetve vezető dolgozóinak alakított ki itt irodákat, lakásokat. Egy ipartörténetnek is kincsébánya ez a ház, hiszen meg lehet tudni, hogy milyen kereszt-tulajdonlások jellemezték ezt a korszakot. Például ebben a házban hunyt el 1918-ban gróf *Zichy Andor*, a fiúmei *Whitehead* és *Társas Torpedó- és Gépgyár* (Sankt Pölten) igazgatója, egyben a Magyar Cukoripari Rt. alelnöke. Ugyancsak itt lakott 1917-től dr. *Zsigmond János* ügyvéd, főrendi házi tag, háromszoros magyar teniszbajnok, az 1908-as és 1912-es olimpia magyar résztvevője.

73 évvel az ostrom után most végre pótolták a leomlott Zrínyi utcai erkélyt, amelynek hiánya mindig annyira bántotta Simplicissimus és minden igaz lokalpatrióta szemét.

Vajon ki lakik abban a lakásban? Ha nem lennének végtelenül szomorúak közben az erkély mögötti otromba műanyag ajtó és ablak miatt, nagyon megsüvegelnék az illetőt.

Budapesti illemhelyek körül

Tavaly késő ősszel az Arany-maraton délutáni előadásán voltam a Katona József Színházban. Ezúttal nem csak a női, hanem a férfivécé előtt is kialakult egy hosszú sor. Általában csak a nőket sújtja ez a kellemetlenség, ami világszerte tapasztalható igazságtalanság. Nem is értem, hogy a feminista mozgalom miért nem vette fel céljai közé, hogy a színházak, koncerttermek építésénél az EU írja elő a kétszer annyi női mosdó létesítését. (A múzeumokban nem kell, csak a lökésszerű, egyidejű látogatásoknál van ez a különbség, különben eloszlik a terhelés.) Én viszont csellel éltem. Felkerestem az utca túloldalán a FUGA építészeti központot, ahol *Nagy Bálint* igazgatónak bevallottam: ezúttal nem remek kiállítások egyikét jöttem megnézni. „*Nem te vagy az első*” – nyugtatott meg. És valóban, odabent a Kossuth-díjas költőre bukkantam, aki többek között meghonosította a limerick műfaját hazánkban. Valaha a Zeneakadémián is kevés volt a vécé, mindig nagy volt a tolongás, de a 2013-ban átadott átépítés után az alagsorban is kialakítottak újabbakat, aho-

vá elegáns lifttel lehet lemenni. (Az ajtókra igen csinos négyzet alakú nő- és férfiábrázolások kerültek, kár, hogy korban nem illenek a Zeneakadémia 1907-ben átadott épületéhez, lévén art deco stílusúak, s az az I. világháború idején jött divatba.)

Tudtommal csak egyetlen budapesti előadó-művészeti helyszínen nem történnek fel a magukon könnyíteni óhajtók: a ferencvárosi Budapest Music Centerben (BMC), ahol összesen 72 mosdó létesült, arra a nem életszerű helyzetre, ha az összes itt működő rész-intézmény egy időben megtelik, és az épületben egyidejűleg 1500 ember tartózkodik (*Gőz László* szíves közlése a nyitáskor). Meg kell hagyni egyébként, hogy a MűPa vécehelyzete is tűrhető.

Ha már erre az illetlennek számító témára tereltem a szót, akkor megemlítem, hogy különösen a budapesti új és drága éttermekben kétfajta nemes versengés alakult ki: a férfi és nőábrázolás tekintetében, illetve abban, hogy kézmosáskor a vizet hogyan kell elővárazsolni. Mert csak a legkritikább esetben egy csap elfordítása útján. Általában egy nem nyilvánvaló helyre kell dugni a kezünket. A csap alá, fölé, vagy suhintani kell ... Ez általában a tervező számára logikusnak tűnő piktogrammal el van magyarázva, de ritkán magától értetődő. És ha a víz meg is indul, akkor mindjárt itt a másik probléma: a folyékony szappan – azt vajon hogyan csurgathatjuk elő?

High-tech anno

A Fortepan sok ezer megjelenésre váró fotója között van egy téli kép az Andrássy útról, amely egy földalatti-lejárót ábrázol. Ezen vette észre az egyik szerkesztő azt a korabeli high-tech megoldást, amely egy lámpa felgyulladásával jelezte, hogy jön a vonat, érdemes ki-lépnünk, talán még elérjük. (A felirat: „Jön, ha a lámpa ég.”) Ez a megoldás az 1973-as átépítéskor tűnhetett el.

Köztudomású, hogy az eredeti lejárók sokkal díszesebbek voltak, a vonalon mindenhol. A Deák téren különösen szépre sikerült, ezt egy üzlethelyiséggel kombinálták, ott sokáig halcsarnok működött.

A jelenlegi, hetvenes évek eleji fájdalmasan igénytelen. Talán egyszer, ha majd sor kerül a környék feljavítására, visszaépül az eredeti. Talán nem lenne aránytalanul drága mulatság. Néhány éve igen eredeti módon modernizálták az Evangélikus Múzeum portálját. Megvan a színvonal, ami a környék etalonja lehet.

Búcsú három pesti helytől

Itt a BUDAPEST hasábjain rendszeresen elsíratunk régi fővárosi boltokat, intézményeket. Jól tudjuk, hogy a változás örök jellemzője egy nagyváros életének – mégis jól esik néhány könnycseppet elmorzsolni felettük...

Kezdjük a legfájdalmasabb veszteséggel. Valamikor 2017 tavaszán váratlanul bezárt a Balassi Bálint utcában a Szalai (Szalay? – a tréfás cégtáblán a cukrász nem döntötte el, hogy melyik névváltozata az érvényes).

Ez működésének 100. évében történt, hiszen *Szalai István* 1917. december 17-én nyitotta meg üzletét, eredetileg a mai Európa Kávéház helyén, amelyet aztán 1949-ben államosítottak. *Simplicissimus*-nak szép emléke fűződik hozzá. Az első magyar nyelvű Budapest könyvének sajtóbemutatójára kapott tőlük egy tortát, amely a város kulcsát formázta. Annak ellenére, hogy a könyv – nem is nagyon finoman – cikizte a bolt berendezését. Másik vesztesége a városnak a Paulay Ede utca 53. szám alatti Falafel Faloda, amely a város rendszerváltás utáni első korszerű salátabárja volt. A lassú, de folyamatos áremelkedés itt szépen mutatta az inflációt. Mindig zsúfolt hely, ha a falafel golyók elfogytak, a kisasszony csengettyűvel jelzett a konyhának. Ám valamiért gyakran szólni kellett. (Nem

törődtek azzal, hogy a falafel nem csak a mintegy húsz összetevő egyike, hanem az a lényeg.) Egy idő után kezdtek leveket is kínálni – ezt a törzsvevők eltévelyedésként értékelték.

A harmadik bezárt intézmény a Kotkoda baromfibolt, közkeletűen rántottcsirkés. A Semmelweis utca 19. szám alatt, a Röser bazár Duna felőli kijáratától közvetlenül jobbra. Harmadik generációs családi vállalkozás, a „kis választék, jó minőség” jelszó jegyében működtek. Nem tudták, de tették: „boldog csirkét” rántottak – a kerekegyházi, nyáregyházi tanyákon, ahonnan a feldolgozatlan árut hozatták, kukoricából és borsóból készült darával etették az aprójszágot. Az üzlettel együtt az a tudásdarabka is értelmét veszítette, hogy „a *Kotkodában kacsát és libát csak szerdától péntekig árulnak, csirkét és pulykát mindig*”.

„Neked csak Dezső”: egy komoly intézmény születése

Vannak olyan üzlethelyiségek, amelyekre átok ül: ilyenek számít a rendszerváltás óta a Rákóczi út 29., a Stáhlly utca sarkán. A változó nevű étterem jó ideje „nem volt rajta a térképen”. A nevét sem tartották számon a gasztro véleményvezérek.

A tréfásan hangzó, könnyen megjegyezhető név nem a tulajdonosra utal, hanem *A tanú* című filmben megszerethető disznóéra, Dezsőére, aki, mint az köztudomású, feketevágás áldozata lett. Évekig egy hangulatos, de szűkös Dohány utcai vendéglő viselte. 2017 őszén költöztek át a közeli, tágas sarokhelyiségbe, ahol már ez a felirat fogadja az arra járó: „*Neked csak Dezső Brewpub & Bistro*”. Az angol nyelvű terminus olyan sörözőt jelöl, ahol helyszíni főzés folyik. Látványos intézmény született, *Simplicissimus* szimata azt súgja, hogy ezúttal elmúlt az átok, tartós sikerre lehet számítani. Képzeljék, 32 csapból folyik a friss, habos korsós termék! A Rákóczi útra néző oldalon van a hét-tartályos látványfőzde. Az ételkínálat mellé újhullámos kávékat is felszolgáltatnak. *Simplicissimus* azt mesélte, hogy első látogatásakor nem tudott ellenállni egy második pohárnak, ám azt szintén azonnal fellökte. Az azt kísérő gyors intézkedés, őszinte sajnálkozás, a szívébe lopta az új intézményt. Emellett azt a gondolatot is elültette benne, hogy a Gondviselés szóljt közbe: ő bizony egy pohárnyira van hitelesítve. ●

Kisebb baleset történhetett a Kossuth Lajos utca Petőfi Sándor utcai torkolatánál, a megállóban, 1939-ben, azon a nyári napon, amikor a felvétel készült. Ebben az évben kapott új, negyvenhárom személyes trambuszokat a főváros. A 15-ös járat a Boráros tér és a Nyugati Pályaudvar mellől azóta eltűnt Ferdinánd tér között közlekedett, átszelve a Bel- a Lipót- s részben az Újlipótvárost.

BUDAPEST

HÓMAN ISTVÁN
URISZABÓ
TERME

TAKÁCS PÉTER

PETŐFI SANDOR
UTCA

SHIRTMAKER

Mangold
Selakala

MANGOLD
BÉLA
KOLOS

LUXUS

Del-Ha

15

636

SÉTÁLUNK, SÉTÁLUNK

Sörös vagy boros?

szöveg: Horváth Júlia Borbála, fotó: Baric Imre

hír: Európa-szerte szokás, hogy a gyárak városukról nevezik el alapsörüket. Így kapta nevét a Kőbányai Világos is, melynek gyártását éppen 70 éve, 1948-ban kezdték el. A városrész címere – a márka jellegzetes kék és piros színeit kiegészítve – a mai napig megjelenik a termék csomagolásán (forrás: Kőbányai Sör).

Utolsó pelyheit szemezteti az ég, két napja végre megérkezett az ideai tél. Kőbánya-Óhegy méltón fogadta a havazást; fehérezüst parkokra ébredt a lakosság: Ilyen is létezik? A többség ablak mögül kémlel kifelé, tervez és szervez: esetleg ebéd után közelebről beleszagol a tobozillatú délutánba. A Csősztorony előtt viszont már toporogva gyülekeznek az érdeklődők; a beharangozó szöveg elolvasása óta tudják, hogy e vasárnap délelőttöt hol fogják tölteni.

– *Rózsa Sándor banditáival sokfelé portyázott az országban, nyomában a pandúrokkal, akik elől szinte mindig meglépett egy-egy út menti csárda alatt kígyózó alag-*

úton át. Kőbányán nem voltak betyárok, sem pandúrok, viszont volt és van egy, a kerület nagy része alatt megbújó pincerendszer.

Még hogy titkos alagút... A józan gondolkodás nem idegen a résztvevőktől, de ezúttal sokkal inkább a praktikák, mintsem a színes legendák érdeklik őket. Eredetileg a nyári sörszezonban jöttünk volna... Ember tervez, szervező végez; nem rossz döntés a fagyos mínuszban inkább a föld alatt, állandó nyolc-tíz fokos hőmérsékleten múltatni az időt. A meglepetések órái következnek, a sétavezető méltóképpen indítja a programot: Kérek mindenkit, hogy mutakozzon be a mellette állónak... Mo-

solyogva kezelnek a résztvevők, jóérzés tölti el azokat, akik mise helyett ezúttal a kirándulást választották, majd folytatódik az erős antré.

– Bemelegítésként mindenkinek adnék egy poharat, és megismerkedünk egy tájlelővel meglepetéssel. Ehhez dugóhúzóra van szükség... Kőbányát ugyanis eredetileg nem a sör-, hanem a bortermelés jellemezte. Ki tudja önök közül, kik és milyen fajtákat termeltek itt?

Tanácsztalanul néznek körbe a megszólítottak, néhány tétova közül elhangzik: budai vörös, svábok, filoxéra...

– Úgy látom, mindenki sörös... Segítetek: noha Pesten vagyunk, most körülbe-

lül olyan magasságon állunk, mint a budai Várhegy; száznegyvennyolc méteren. Annak idején szerb telepesek kezdték a szőlőművelést, és a vörösdinka nevű fehérbort készítették. A filoxéra-járvány Pancsova felől érkezett Magyarországra, és nem gomba, hanem a gyökéren élősködő rovar okozta. A többi stimmel, egészségünkre!

Összetoppannak a műanyagpoharak, a Kéknyelű, a Hárslevelű, a Szőlőhegy és a Csósztorony utcából érkező helyi lakosok elégedetten csettintenek. Utóbbi egykori haszonépítményként szolgált; az örök fentről nézgették a szekereket, s ellenőrizték, rendben folyik-e a termelés.

– Nem akármilyen mesterség volt az! Leginkább tótok végezték. Több nyelven beszéltek, hiszen távoli tájakról érkeztek a kereskedők. A lakosok állattenyésztéssel

is foglalkoztak; 1881-ben hatszázezer disznót neveltek a kerületben, ami jelentősen rontotta a levegőt. A tervezett ligetteleki vigalmi negyed például a szag miatt nem valósulhatott meg.

Bezzeg Mátyásföldön... Onnan kitiltották az efféle állatokat... Nem bontakozhat ki a párhuzam, miszerint miféle más egységek telepedhettek meg a helyükön, mert a társaság közelít a bűvös bányabejárathoz.

– Helytörténetünk szorosan kapcsolódik Mátyásföldhöz. A talajba kerülő szennyvíz mérgezte a karsztvizet, ezért a sörgyár a szomszédos kerületben fúrt új, mélyebben fekvő kutakat. Hatására viszont megemelkedett a vízszint; vannak pincék, amelyek azóta is víz alatt állnak. Azokat most nem tudjuk megnézni. A borozás egyetlen fennmaradt emlékét viszont igen...

A múlt suhintása érződik a Harmat utcában, az egykori prészázikó önkormányzati tulajdon, idős néni lakja. Az egyszerű épület köré képzelődik, amint gumilapátos szivattyú és egyéb segédeszközök híján, meztelen talppal nyertek nedűt a szőlőből, s olykor ragacos lábbal ugrottak csizmába, hogy le ne maradjanak a szüreti sokadalom huncutságairól. *Haladjunk a korrall, lássuk a sört!* A labirintusba lépés előtt megcsodálható a kutyakiképző telep, ahol a kör közepén éppen egy vékonydongájú vizsla és két masszív masztiff méri össze erejét a gazdiéval.

– Egykor kietlen rét volt, itt állították fel a spotokat, amikkel zavarták a Szabad Európa adását. A területet állami tulajdonban tartották, sőt a pincerendszer jó részét is; szükséglakásokat alakítottak ki benne. Manapság úgy nyolcezer hajléktalan él itt...

Vigyázat, ipari területen haladunk át! Keskeny ösvényen egymást segítik a kirándulók, fényes fagybőr telepedett a talajra; igazi hát a túra. A tárnabejáratnál néhány eligazító szó az órség részéről: *Mehetnek!* Kissé árnyalódik a kép, s az érdeklődők áhítattal ereszednek az egykori bánya kies tárnái közé.

– *Mint az elnevezés is utal rá, a Pannon-tenger idején képződött mészkőrétegben a XVII. századtól végeztek kőbányászatot, mintegy harminc kilométeres szakaszon. A kinyert kő jelentős szerepet kapott az építészeten: az Országház, a Tudományos Akadémia, az Operaház, a Margit-híd, a Mátyás-templom, a Halászbástya és számos belvárosi palota falai készültek belőle. Idővel azonban végecssé vált az anyag, és 1890-ben bezárták a bányát.*

No, azért Ezüst-hegy is hozzájárult a termeléshez... A harmadik kerületi pár bemutatja szűkebb hazáját közvetlen sétaszomszédjainak, cserébe információkat kap a sörélesztő és a kristálymaláta házi erjesztéséről. *Ne szaladjanak előre...* A túravezető kéri a társaságot, hogy lehetőleg senki ne vesszen el, de segítőtje a biztonság kedvéért a sor végére áll, hogy összeterelje az elkóborolt turistákat.

– Az egykori tárnát a háború alatt óvóhelynek, sőt repülőgép-összeszerelő műhelynek használták. De próbálkoztak benne gombatenyésztéssel, ameddig az EU üvegházak alá nem terelte a termelést. A sörgyártás viszont hosszú ideig virágzott, amit első sorban a fúrt kutaknak, és a kedvező csíráztató klímának köszönhetnek.

Rengeteg sörféle van, viszont kevés gyártó... A szakértő látogatók lelkesen sorolják

a fajtákat, a történeti hűség viszont minduntalan visszakanyarodik a kiindulópont-hoz. *Ne legyenek illúzióink...*

– A Dreher–Aich–Haggenmacher családok közötti üzleti kapcsolatot rokoni szálakkal erősítették; vagyis egymás között házasodtak. Dreher Jenő feleségével, Haggenmacher Lilyvel, a közös birtokok gyarapításán és a söripar fellendítésén dolgozott. Kialakították az alvállalatokat, és természetesen egy kézben tartották. Még reklámversikét is faragtak: *Nézd, hogy hízik a kis bébi: Dreher-tejet adnak neki...*

Bámulva vonulnak a sétálók, a hatalmas, boltíves termekbe képzelik a serfőző kádakat. *Templom a föld alatt?* Hitetlenkednek néhányan, és nehezen tudják elképzelni, hogy a bombázások elől ide menekítették az oltárt, s hogy valaha a munkaadó a lakhatás- és élethezről is gondoskodott dolgozói számára.

– *Ugyan nem találtunk feljegyzést róla, de több mint valószínű, hogy a munkások és a tulajdonos család kápolnának használták ezt a termet. Három van belőlük. Miután felmegyünk, megmutatom a lakótömböt, és a lovaspóló-pálya helyét... Sajnos a sörgyártás a trianoni események után jelentősen visszaesett, egyszerűen csökkent a kereslet. Az államosítást követően pedig a Duna Csokoládégyár foglalta el az egykori üzemterületeket. Ki emlékszik a csúcstermekre?*

Néhányan csillogó szemmel látják viszont a Százszorszép desszert impozáns dobozát.

– *Nagyanyámé volt... Nyilván üres már, de szolgálhatok helyette Dunakavicsal és Franciadrazsával... Furulyarágót sajnos nem tudtam szerezni mára...*

Továbbvonul a csoport, s rövidesen az egykori likörgyár nemrég feltárt, csempézett labirintusába érkezik. A százötvennyolcas teremben kidobott Varia-bútor, a mellette lévőben politúrozott iratszekrény, előtte szétszórva írógéppel írt iratok kellenek magukat történeti kutatásra. A százhatvanhetes terem felől színes gumiruhába öltözött békaemberek érkeznek, és lengyelül beszélnek. Láthatólag jól ismerik egymást. *Stirlitz tudta, hogy az emberek csak a beszélgetések végére em-*

lékeznek... A fiatalabb korosztálynak fogalma sincs, miféleképpen beszélnek össze a nyugdíjas résztvevők, áhítattal lesnek befelé, ahol egy teremnyi kéklő medencében merülnek alá az extrém sportoknak hódoló baráti csapatok.

– *Sokan járnak ide búvárokodni, egyszerűen azért, mert nemigen találni Közép-Európában ilyen, vagyis a bemenettel azonos kijáratú merülő helyet... Közel harminc méter mély...*

A sétálók megilletődve szemlélik a kőbánya rejtett értékeit, s miután az egykori Dreher-villánál a felszínre bukannak, alig is lepődnek meg azon, hogy itt van Budapest földrajzi középpontja. ●

HULLÓ FALEVÉL

Kozma József hagyatéka

szöveg: Buza Péter, fotó: Baric Imre

A súlyos beteg Nagy Ferenc keresett meg, legyen segítségére egy szóbeli végrendeletben ráruházott kegyeleti feladat menedzselésében. Állítsunk jelet Budapesten a Montmartre-i temetőben nyugvó, de városunkban született Kozma Józsefnek. A csepeli idegenforgalmi szakközépiskolában, aztán a Kodolányi Főiskolán tanítottam – meséli. S főleg azt részletezi, hogy milyen emlékeket őriz történetekben s dossziékban a világhírű zeneszerzőről, budai családjáról.

Hetvenkettőben költöztem ebbe a lakásba mint *Austerlitz Julianna* – Juci néni, azaz Nyárády Józsefné – eltartója. Lakásért gondoskodás. Juci néni *Zelmának*, *Kozma József* édesanyjának volt a húga. Kozma édesapja, *Bernát*, gyors- és gépirőiskola-tulajdonos nősült be *Austerlitz Jakabnak*, a leányok édesapjának familiájába. Neki a Vízivárosban, a Fő utca 50. szám alatt volt évtizedekig kalap- és sipkaüzlete. Bernát intézete a közeli szomszédságban, a mai Markovits Iván (akkor Plébánia) és Iskola utca sarkán álló házban működött. Már régen nincs meg egyik sem. A Fő utcait már a csarnok építésekor lebontották.

Juci néni 1985-ben halt meg. Rokona nincs. S nincs Kozmának se. Nagynénje

haláláig levelezett vele, tartotta a kapcsolatot híressé vált unokaöccsével. Mindent iratát, dokumentumát rám hagyta. Az volt az utolsó kívánsága, tegyem meg, amit neki nem sikerült: hozzák rendbe s kerüljön emléktábla Józsi édesanyjának, édesapjának és a zeneszerző öccsének, *Kozma Ákosnak* a sírjára. Sok pénz volna most már, mert a sírkő szétesett, azt is helyre kellene állítani. Megkerestem mindenkit, aki talán segíthetne, de egyetlen intézmény se vállalta, hogy finanszíroznák a munkát. Nekem pedig – ahogy Juci néni se volt – nincs erre több százezer forintom.

Amíg élt, gondoztuk az *Austerlitz-Kozma* sírt. Mostanra a fejkő ledőlt, benőtte a gaz. Hetven éves vagyok, lehet talán, mit tudom én! néhány hónapom? Egy-két évem? Egy napom? Valakinek át kellene venni tőlem ezt a terhet. Budapesten, Kozma József szülővárosában.

Juci néni lányként, asszonyként igen csak csinos teremtesnek ismerték. Sokan udvaroltak neki. Például *Moholy-Nagy László*. Több tucat levelezőlapot őrzök tőle. Igaz, ezeknek csak a másolatai maradtak rám, az eredetieket eladta. Az 1910-es évek közepétől katonaként, a frontról küldte *Moholy-Nagy* ezeket a szerelmes üzeneteket.

Körmenyi Ferenc, a Budapesti kalandgyakor Európa-hírű szerzője is a hódolói közé tartozott. Képzett muzikus volt, noha főleg mint író, újságíró ismeri az utókor. Leveleit, Jucinak ajánlott kottáit is én örököltem. *Austerlitz Julianna* 1915-ben az öreg *Róth Frigyes*t, a bécsi Creditanstalt budapesti bankigazgatóját választotta, nem őt. Megszakadt a kapcsolat. Negyvenötben Róthot elvitték, elpusztították. Miután felszabadult a gettó Pesten, dr. *Nyárády József*, a hitelintézet egykori titkára vette feleségül

Austerlitz Jakabné, Juci lányával s annak férjével, Róth Frigyesse

Austerlitz Henrik, az első világháború hősi halottja

Austerlitz Juci és unokaöccse, Kozma Józsi

a kikeresztelkedő, nevét Austerlitzről Ányosra változtató özvegyet – mert Juci túlélte a gettót. Zelma, Kozma anyja nem. Józsi testvérét, Ákost belelőtték a nyilasok a Dunába.

Hozom én a következő dossziét majd. Ne fáradjon vele. Mozognom kell. Ez Józsi meg az első felesége. Franciaországban készült a felvétel. Ez meg *Pisti*. Juci és Róth Frigyes fia. Nem jött haza a munkaszolgálatból. Itt van Zelma. Józsi anyja. Austerlitz Jakabnak volt még egy gyermeke, *Heinrich*. Az első világháború hősi halottja.

A Nyárádiéké ősi erdélyi nemesi család. Utolsó tagja volt a gyermektelen Nyárádi Károly, nyugalmazott főszolgabíró. 1927-ben, hogy a nevét tovább vigyék, örökbe fogadta a *Gans* gyerekeket. *Henriket*, *Vilmost*, *Melittát* és *Józsefet*. Ha jól tudom, egy újabb adaptáció révén maradt fenn végül is a családnév, már az előző generáció óta ipsiszilonnal: *Nyárády-Berzsényi Győző* vitte tovább a Nyárádiak nemzetségét. 1945-ben kadét volt, ludovikás. Századosa kíséretében, tetőtől-talpig egyenruhában, hamis parancssal hozták ki negyvenötben Jucit a gettóból.

Juci és Zelma édesanyjának, Austerlitz mamának köszönhető egyébként, hogy Kozma Józsi ráállt hivatásának fényes pályájára. *Austerlitz Jakabné* a budapesti Zeneakadémián *Liszt Ferenc* kurzusán tanult zongorázni, s bár csak házi hangversenyekig jutott, ahhoz ragaszkodott, hogy lányai s unokái, ha tetszik, ha nem, sajátítsák el a hangszer lehető legtöbb tit-

Kozma Bernát iskolája

Róth Frigyes

Kozma és felesége – valahol Franciaországban

Róth Pisti munkaszolgálatban

Austerlitz Juci és Zelma

kát. Juci néni azt mesélte, hogy Kozma József gyerekként erősen ellenállt. Na, de hát persze nem az övé volt az utolsó szó. S aztán már nem volt megállás. Hogy aztán, sajnos már nem Liszt, de éppenséggel *Weiner Leó* pártfogásában elvégezze zeneszerzés és karmester szakon a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolát. Hogy majd – távol szülőházától s szülőhazájától – megszülessen az egyik legismertebb magyar dal, a *Les feuilles mortes*. A *Halott levelek*. Magyarországon *Hulló falevél*, *Hulló falevelek*, *Hulló levelek* címeken ismerik, és immár háromnegyed évszázada éneklük mindegyiket a világon. ●

A **BUDAPEST** stábja és kiadója vállalta, hogy megszervezi Kozma édesanyja és testvére budapesti sírjának, s Kozma József emléktáblájának rendbetételét. Szerkesztőbizottságunk tagja, *Kirschner Péter* közreműködésének köszönhetően a *Mazsihisz* támogatja a rekonstrukciót.

Nyárády József, Juci második férje

Juci férje sírjánál

Kozma Bernát sorai felesége és fia sírjának fotóján

EMANCIPÁCIÓ

Csak jót!

Török Róbert

1867: XVII. t.-c. 1. §. „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítanak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.” A két rövid mondat, száz évek küzdelmeinek lezárása, amely küzdelmek során a magyarországi zsidóság emancipációjáért érvelt, tárgyalt, s tett konokul újabb és újabb lépéseket. 1867. december 27-én az uralkodó szentesítette a törvényt, amely 1868. január elsejével – százötven esztendeje – hatályba lépett. Olyan új helyzetet teremtve az ország s Budapest izraelita vallású pogárainak, amelyben nem volt többé kérdés, van-e bármi jogi természetű akadálya annak, hogy kiteljesíthessék tehetségüket. Hogy elismerést szerezzenek maguknak, olykor nemzedékek óta itt élő felmenőiknek, hogy beírják nevüket egy szakma vagy éppen a város közössége, akár a nemzet történetébe, hogy fiaik, egzisztenciájuk örökösei fényes pályát futhassanak be.

Sternberg Ármin

A Sternberg hangszer-kereskedelmi cég és gyár alapítása a 19. század végére esik. A század közepére kialakuló gazdasági virágzás, az iparpártolás, az adózási kedvezmények, a főváros fejlődése valamint az emancipációs törvény adta lehetőségek kedveztek a gyenge lábakon álló hazai hangszeripar fejlődésének. Sternberg Mózes (1802–1866) és Abelesz Fanni (1820–1895) 1861-ben született fia, Sternberg Ármin 1884-ben megalapította szerény boltocskáját Pest VII. kerületében, a Kerepesi út 36. szám alatt, szemben a Rókus kórházzal. Kezdetben egyedül munkálkodott itt. De aztán lendületet vett az üzlet, s mire a csúcsra ért, már nemcsak Magyarhonban, de szerte a világon halmozott sikert sikerre.

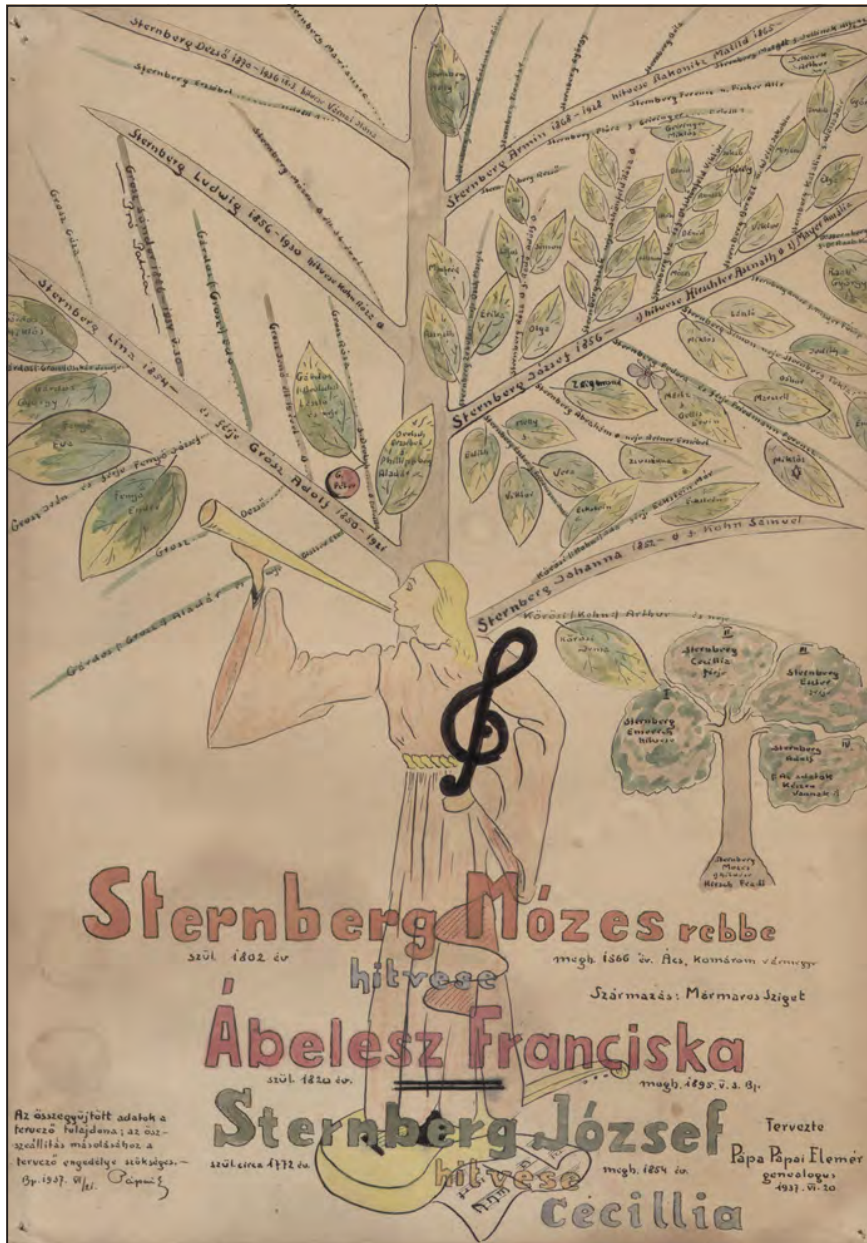
Sírfelirata szerint „Neve – fogalom Sternberg Ármin (1861–1928) császári és királyi hangszergyáros. Az egyetlen magyar zsidó gyáros e szakmában. Példáát bevilágítja élet-utunkat.” (A szöveg túloz: nem ő volt az egyetlen zsidó ebben a szakmában, de az ő pályája a legsikeresebb)

A lehetőségek földje

A család apai ősei Máramarosszigetről származtak. Nagyapja Sternberg József (1772–1854) és felesége Cecília az 1930-as években rajzolt családfa szerint még ott élt. Ármin szülei később a Komárom vármegyei Ács községben telepedtek le. Édesapja rebbe (rabbi) volt. A településen ortodox zsidó hitközség működött, zsinagógával, temetkezési egylettel, iskolával. (Édesanyja ágán, az Abelesz családban is ismerünk ácsi rabbikat.)

Sternberg Mózes 1866-ban bekövetkezett korai halála után özvegye nevelte fel a hat gyermeket. Nyilván a társadalmi felemelkedés és a jobb megélhetés reményében költöztek az akkor nagyvárossá fejlődő Budapestre. Mindnyájan: Johanna, Karolina, József, Lajos, Ármin és Dezső. Idővel a testvérek is bekapcsolódtak az üzletvitelbe.

Ármin a családi legenda szerint egy olasz hangszerkészítő mester révén ismerkedett meg a szakmával, és eleinte csak hangszerek javításával foglalkozott. Első találkozásukról fia, Sternberg Tivadar Csak jót! című írásában olvashatunk: „A régi jó időkben, 1863 táján porlepte postakocsi állt meg a Kerepesi-út rozoga indóházában. A kocsiból a többi utas közt egy olasz hangszerkészítő mester szállt ki, aki néhány kellemes napot akart eltölteni Pesten. Aztán holtáig itt maradt. Megszerette ezt a jókedélyű, fiatalosan nekilendült várost, amely – szerinte – teli volt muzsikával. Valahol a város egyik csendes, hangulatos uccájában szerény kis műhelyt nyitott és tanítványokat gyűjtött maga köré. Az elsők között, aki a tanítványok közül felszabadult volt – mint azt a hangsze-

forrás: Magyar Zsidó Múzeum

rész céh öreg foliásában olvashatjuk – Sternberg Ármin.” (Vidám Ujság, 1933)

Az 1883–84-ben alakult cég családi vállalkozás volt, s ezt a jelleget mindvégig megőrizte. 1891-től öccsével, Dávid Dezsővel (1870–1936), a későbbi gyárigazgatóval közösen jegyezték, Sternberg Ármin és Testvére néven. Dezső később egy másik vállalkozást is jegyez tulajdonosként: a Musica Zongo-

ra- és Hangszerkereskedelmi Rt. igazgatójaként is működött. Jóval később feladta üzleteit, s családjával együtt Szegedre költözött. Itt érte a halál 1936-ban, 66 éves korában. Nekrológiájában a következőket írja róla a Délmagyarország: „Sokan ismerték és becsülték, meleg kedélyű, szívélyes ember volt. Sternberg Dezsővel a régi generáció egy értékes képviselője dőlt ki a sorból. Igazi béke-

beli kereskedő volt, aki az újabb szellembe nem tudott beilleszkedni. Évekkel ezelőtt felhagyott az üzlettel, és azóta itt élt (Szeged) gyermekei és rokonai között.”

A pesti üzletbe Ármin felesége, Rakonitz Matild (1864. november 19. – 1944. október 21.) és gyermekei is bekapcsolódtak. Rakonitz Matild Machla óbudai zsidó családból származott. A házasságukat is Óbudán kötötték 1887-ben.

Az alapító mindent megtett annak érdekében, hogy üzletét fellendítse. Császári és királyi udvari szállítótá vált. Szinte minden kiállítási érmet begyűjtött termékeivel, külföldre is nagy számban szállított, de importált is hangszereket. Klauzál utcai gyárában a legkülönfélébb hangszereket, sőt beszélőgépeket is gyártott. Családja révén számtalan leányvállalattal és beszállítóval tartotta a kapcsolatot (New York, Berlin). Szinte minden akkori neves zenész, színész, ismert ember, hercegek és királyok is náluk vásároltak, nem csak hagyományos termékeket, de audió-technikai eszközöket, rádiót, gramofont vagy akár saját sorozatú gramofonlemezeket is. A cég hangosította a BNV-t, más nagyrendezvényeket és a fővárosi fürdőket.

Már 1908-ban kelt jubileumi árjegyzékben megnevezi utódait. A fényképpel ellátott megrendelőlapon látható a jövő generáció: Sternberg Pál, Tivadar és Rezső mint leendő tulajdonosok. A hat fiú (Tivadar, Rezső, Pál, Ferenc, Béla, György) mindegyike vagy a szakmában vagy a családi cégnél helyezkedett el. Lányait, Flórát és Margitot is kereskedőnek taníttatták. Férjüket mindketten a bank vagy az ipari-kereskedelmi szektorból választották.

A második nemzedék

Ármin a hagyományok jegyében nevelte utódait. Megfontolt, céltudatos és összetartó volt a családi élet és annak szervezése: „Az én apám olyan elvet vallott, mely minden üzlet boldogulásának talpköve: »Csak jót!« Ez a jel-szó komoly tartalmat kapott apámnál, aki már korán világgá küldte fiait, hogy lássanak és tanuljanak és hogy tapasztalataiknak eredményeit üdvösen hasznosítsák nemcsak az ifjú magyar gyártuzem, hanem a magyar közönség javára is.

Csak így vált lehetségessé, hogy hangszer-iparművészeti műhelyeink kezdetben és azóta is, csak százszor kipróbált, elismert szakértők és nagy zenészek által megvizsgált hangszereket bocsássanak egyre növekvő vevőtáborunk rendelkezésére.” (Vidám Újság, 1933)

A Sternberg fiúk nevelője egy ideig a világhírű zenebohóc, Grock, eredeti nevén *Charles Adrien Wettach* (1880–1959) volt, aki önéletrajzi írásában megemlíti, hogy a hangszerkészítést Sternbergék gyárában tanulta meg.

Armin utóda, Sternberg Ferenc 1899. június 16-án született Gödöllőn. Budapesti főreáliskolai érettségi után a bécsi Hochschule für Music und Darstellende Kunst művészeti főiskola kurzusait végezte, majd Németországban és Ausztriában tanulmányúton tökéletesítette tudását. Egy ideig a bécsi Sternberg leányvállalatnál dolgozott. 1923-ban tért haza, s lett gyárigazgató: „Szeretetre méltó egyénisége és korrekt üzleti módszerei közbecsülést szereztek számára. Zeneszerzéssel és költészettel is foglalkozik. Szerkeszti a Sternberg Híradót, amely szépirodalmi és esztétikai írásaival figyelmet szokott kelteni és havonta 50 000 példányban jelenik meg. Tevékenyen részt vesz a közgazdasági életben is, a Gramofonkereskedők Országos Egyesületének alelnö-

ke, az OMKE választmányi tagja (...) Becsült, kedvelt tagja az előkelő társaságnak.” (Ki-Kicsoda Kortársak Lexikona, 1936)

Öccse, Béla 1900. június 9-én született Gödöllőn. A budapesti Kereskedelmi Akadémia érettségizett, majd a Közgazdasági Egyetem következett. A hangszergyár adminisztratív igazgatója lett. Több évet külföldön töltött tanulmányúton, elsősorban a gyár exportfejlesztése érdekében építette a kapcsolatokat. „Széleskörű és mélyreható közgazdasági tudása csak természetessé tette, hogy több egyesület elnöki tisztségbe

választotta. Így a többi között elnöke a Rádiókereskedők Országos Egyesületének és a Mesteriparosok Országos Egyesületének is. Egyéb tisztségei között megemlíthjük, hogy az OMKE választmányi, a Budapesti Vegyes Ipartestület elöljárósági tagja és tagja a Magyar Touring Clubnak. A magyar ipari és közgazdasági élet aktuális kérdéseiről tartott előadásai és értekezései termékenyítően hatottak a törvényalkotás munkájára is. A budapesti, bécsi és londoni előkelő társaságok nagy szeretetnek örvendő tagja.” (Ki-Kicsoda Kortársak Lexikona, 1936)

Grock a világhírű bohóc önéletrajzi írásában említi, hogy egy időben Sternbergék szolgálatában állt, az ifjú családtagok nevelőjeként és hangszerész-segédként tevékenykedett. Így emlékezik ezekre az évekre: „De vissza a cigarettavéghez, Budapestre, az Opera elé! A nikotín jó szellemei sohasem segítettek rajtam gyorsabban. Eszembe jutott, hogy még megvan a hegedűm! Hazasiertem, hónom alá kaptam a hegedűt és sorra járva a bérkaszárnnyakat, egy hétig jól, rosszul el tudtam tengődni, mint »udvari énekes«. Egy napon bementem a legközelebbi hangszerkereskedésbe, hogy húrokat vegyek. Előttem egy olaszt szolgáltak ki, aki nem tudott magyarul. Csak úgy bírt zöldágra vergődni, hogy franciára fordítottam a beszédet. Amikor aztán, tanújelét adtam tág instrumentalista szakismeretemnek, Sternberg, a tulajdonos hirtelen kettős ajánlatot tett nekem: legyen a gyermekei francia nevelője és tanuljam ki a hangszerkészítést. Az ajánlatot elfogadtam... Bethlentől Sternberghez. Mágnesbirtokról, ahol gondtalanul éltünk mindannyian, a kereskedő üzemebe, aki minden garast tízszer megforgatott, mielőtt kiadta volna – ugyancsak erős temperaturaváltozást jelentett számomra! Sternbergék derék és használható emberek voltak. A három testvért, akiket gondoztam, – mindjárt elmondom, hogy miképpen – a legutóbbi három év előtti budapesti vendégszereplésem alkalmával viszontlátam, valamennyi jómódú ember lett. Az összetartás ebben a zsidó családban is példás volt. Nem ismertek semmiféle pazarlást. Minden tettük meggondolt és céltudatos volt és mindent az előbbrejutás szolgálatába állítottak. Sokat tanultam a javítóműhelyben, melyet egy igen ügyes bécsi munkás Franz Stahl vezetett. Néhány nap alatt nagyjából mindent megtanultam, amire szükségem volt, hogy újonnan tudjam filcezni vagy felhangolni a zongorákat. Szereztem egy teljes felszerelésű szerszámládát is, mely később minden utamon elkísért. Sokszor segített az a láda rajtam is, másokon is. Vannak magyar és spanyol vidékek, ahol alig van régi zongora, melyet Grock ne javított és hangolt volna.

Egy reggel Sternberg elküldte a gyereklányt, és én hálófülkémből átköltöztem a gyerekszobába. A szobán a három fiúval [Tivadar, Pál, Rezső – T. R.] osztozkodtunk, akik kilenc, tíz és tizenegy évesek voltak. Nevelőnő lettem! A pamlagon aludtam. Reggel hatkor zörgött az ébresztőóra. Úristen, mennyit kellett kínlódnom, amíg a gyerekeket kirángattam az ágyból. Mikor ez végre sikerült, kimentem a konyhába és elkészítettem a reggelijüket. Visszatérve felöltözöttem és nagy sírásvívás közt megmosdattam őket. Az egyik nem akart mosakodni, a másikon fordítva volt a nadrág, a harmadik nem akart tejet enni. Egy éjjel fel kellett kelnem, hogy az egyik alá száraz lepedőt tegyek. Mint mondtam egyáltalán nem volt könnyű sorom. Végre félnyolckor Grock, a nevelőnő, elhagyhatta velük a házat. A legnagyobb egyedül ment elől és a másik kettőt kézen fogva vezettem utána. Elkísértem őket az iskolába, aztán bementem a műhelybe. Délben megint elmentem értük. Délután francia óra következett, este pedig újból végig kellett csinálnom a reggeli komédiát, a vetkeztést, a mosakodást, a lefekvést. Nagyon tetszett nekem a zsinagóga, ahová minden szombaton elkísértem a gyerekeket. Fülelem nem tudott betelni a végtelen és komor litániákkal. A Sternberg-epizód addig tartott, amíg csak meg nem untam. Ami elég sokára következett be. Egy nap egy sramlizenésznek húrokat adtam el és a zenész megkérdezett. – Nem ismer valakit, aki tud hegedülni? Dehogy nem. Saját magamat. Xylophonon és mandolinon is játszom. – Nagyszerű! Jöjjön ma este a Koronakertbe... Korán lefektettem a gyerekeket és úgy tettem, mintha aludnék, mert az öreg Sternberg sokat adott a házirendre. Tíz óra után kiosontam a házból, elmentem a Koronakertbe, bemutakoztam új kollégáimnak és reggel négyig muzsikáltam velük. Harmadszor azonban Sternberg elcsípett. Ezt aztán semmiképpen sem tűri! Gyereklány vagy sramlizenész?! Stantepede határoznom kellett. Az elhatározás nem esett túlságosan nehezemre így aztán hirtelen végeszakadt a nevelőnői pályafutásomnak.”

(Grock, a bohócok királya. Magyarország, 1931. október 16.)

Telefon 4—81.

ÖN BÉREL
egy ócska zongorát vagy pianinót
KIDOB
havonta 12 vagy 16 korona kölcsöndíjat,
végre pénzt kiadta, zongorája nincsen.

HA FIZET
havonta 20 koronát, kap egy kiváló
gyártmányú legmodernebb ércpáncél-
tökés, keresztúros új zongorát vagy
pianinót, nem ír alá váltót, nem állít
kezest, nincs lekötve bankszövetkezet-
nél és idővel mégis tulajdona lesz a
zongora. Ilyen ideálisan líbeláris mó-
don kapható kizárólag csak

MUSICA R.-T.

Igazgató: Sternberg Dezső,
zongora-eladási és kölcsönző telepén.
Eufon tölcsernélküli legtökéletesebb
grammofon és művészelemek föl-
árusítása

Budapest, VI., Teréz-körút 1. szám.
(Király-utca sarok)
az Orsz. Zeneakadémia közelében.
Zongorák becsérlése, javítása, han-
golása legkoulásabban. — Kizáró-
lag elsőrangú gyártmányok.
Színházai, hangverseny

OTTHON PRODUKÁL
az EUFON tölcsernélküli éneklő-, beszé-
lő- és zenélő-gép, művészelemekkel.

Yarnay 44 Pál Budapest.

A Rákóczi úti üzlet

1933-ban az özvegy és a tulajdonosok a céget részvénytársasággá alakítják, illetve a hagyatéki eljárás elhúzódsága miatt új néven (Sternberg Hangszeripari és Kereskedelmi Rt.) új céget alakítanak. Ennek lesz az igazgatója Sternberg Tivadar. Két fivére, Ferenc és Béla a hangszergyárat vezetik.

Sternberg György mint főmérnök a hang-erősítő berendezések világhírű szakértője lett: „Később amikor mi fiúk vettük át apánktól az iparvállalatot semmit sem változtattunk a kipróbált elven. »Csak jót!« – maradt tovább a jelmondatunk, amelynek mint szakértők igyekeztünk modern tartalmat adni. Sikeresen fejlesztettük tovább az üzemet, amelyben nagy rész illeti fivéremet Sternberg György főmérnököt, aki a technika óriási fejlődését a hangszergyártás és az akusztikai tudomány terén lankadatlan tetterővel, tudással és invencióval hasznosította üzemiünk javára.” (Vidám Újság, 1933)

1936. október 15-től visszatértek az eredeti cégformához. A második világháború alatt tovább működtek. Az alapító feleségét 1944-ben érte a halál. A gyermekek közül Rezső 1944-ben a mihldorfi koncentrációs táborban halt meg, s a holokaustzt áldozatává vált testvére, Margit is. A többiek túléltek a háborút és a vészorszakot. (A család az 1930-as évek végén igyekezett az üzleti életre koncentrálni, s a zsidótörvényeket megelőzve, a gyermekek már korábban az ágostai evangélikus vagy katolikus hitre tértek át.)

A világ fogadta be őket

Sternbergéket a második világháború után 1948-ban államosították. Az életben maradt családtagok egy része Amerikába emigrált, rokonaiknál találtak új hazára.

A Sternberg gyerekek közül Ferenc és – házasság utáni nevén – Sternberg-Geiringer Flóra 1939 júliusában Bécsen és Németorszá-

gon keresztül a franciaországi Cherbourg kikötőjéből az Európa hajón az Egyesült Államokba utaztak. Sternberg Béla először Londonba indult, majd az emigrációs iratok szerint 1947-ben a kanadai Montrealban telepedett le. Sternberg György főmérnök szintén Montrealban kötött ki 1948-ban, előtte testvérénél Tivadarnál lakott a Virginiai Norfolkban. Új nevén, Theodore Sternbergként 1946 májusában utazott ide feleségével *Rosenblatt Bellával*. Soha nem tért haza. Új hazájában Mozart Music Store (Corporation) néven megalapította új, saját hangszerüzletét, amelyet majd negyven évig vezetett. Testvére, Ferenc ugyancsak itt, Norfolkban telepedett le magyar feleségével, *Fischer Erzsébet*tel. Ferenc és Tivadar a Norfolkki Forest Lawn temetőben nyugszik. (Ferenc sírjára, az üzletre emlékeztetve a „Mozart” név is felkerült).

György 1954–1955-ben visszatért Norfolkbba, talán ő is beszállt az üzletbe. Sternberg Béla később hazatérhetett, 1973-ban, feleségével, *Jusztar Rozáliával* egy évben halt meg. Sírjuk a Kozma utcai temetőben őrzi emléküket.

A Rákóczi úti székház átvészelte az ostromot, de a régi homlokzati freskók eltűntek. 1949-ben már ebben az épületben működött a Hangszerkereskedelmi Nemzeti Vállalat.

Sternberg Pál felesége, *Goldner Róza* itthon maradt, és a szakmában dolgozott. 1949-ben a Lyra Hangszerkereskedelmi Vállalat igazgatójaként tűnik fel, amely ekkor a valaha szintén a család (Sternberg Dezső) tulajdonában lévő vállalkozás, a Musica Rt. korábbi telephelyén, az Erzsébet körút 19. szám alatt működött.

A régi Sternberg hangszergyárban az 1950-es években továbbra is hangszereket készítettek. 1949-ben a magán nagykereskedelem felszámolása befejeződött. Szeptemberre a játék- és hangszerszakmában kereskedőket is államosították. A cég neve 1949. július 28-tól Hangszerkereskedelmi Nemzeti Vállalat lett.

A hangszerek forgalmazását átvette a már többször átalakult hatalmas monopolcég, a Sport-, Hangszer és Játékárú Nagykereskedelmi Vállalat, amely 1955. január 1-jével kezdte meg működését. 1967-től a TRIÁL nevet vette fel. Sternbergékre már csak a „Szonáta” hangszerboltta átkeresztelt Rákóczi úti üzlet emlékeztetett, amely a 2000-es évek elejéig működött.

Ma már csak a világ számos országában fellelhető antik hangszereik, hanglemezeik, valamint néhány régi dokumentum és ezernyi reklám emlékeztet Európa egyik legnagyobb hangszergyárosára és -szállítójára. ●

A képek forrása: Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum

VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB

Turczi István AZOKRA GONDOLOK

Azokra gondolok

akik lépcsőházak sivar homályába rejtekezve

kitartóan sodorják a soron következő cigarettát

baljóslatú idegen hangokra felkapják fejüket

összerándulnak megdermednek mint a hűtőbe tett

harangvirág

bűntudatuk értetlenül

éhesen kószál folyosók imbolygó fényei közt

maguknak kuporgatják az eltulajdonított percekét

a fekhelyül kiszemelt üres biciklitárolót

a meleget a meleget

s arcuk végül

mégis gyanútlanul belebukik a liftaknába

Azokra gondolok akik után nem marad

mosoly se tévéinterjú se virágcsokor

csak a magány végtelenített szalagjai

igazolt peron-szabadság és jeltelen madárvonulás

Azokra gondolok akik üvöltenének

mikor halántékukhoz négyfelől tapad a csend

akik simogatni is tudnának memnének szeretni

érdek nélkül oldottan s néha szerelmesen

akiknek nincsen kályhájuk ágyuk kutyájuk

kicsi fehér vagy nagy fekete esetleg foltos

és billenős fülű olyan mindegy végtére is

tartozni valakihez annyi mint tartozni magunknak

egy soha vissza nem térő pillanattal ha már

nem futja többre ha már reménytelen

Azokra gondolok akik verseket olvasnak

elmeszesedett sajtuszagú estéken

szavak feketeseregével masírozva

olvassák versemet

de kevesen is vannak istenem

A ROVATOT SZERKESZTI: KIRSCHNER PÉTER

ÖKÖRDÜLŐ – BATTHYÁNY ERDŐ – STADTWALD – VÁROSERDŐ – LIZSÉ

Hidvégi Violetta

A címben idézett nevek – amint azt a Liget lexikonból tudhatjuk – mind Európa első tervezett közparkját, a Városligetet jelölik, ahol a 18. század közepén még állatokat legeltettek. Az 1780-as években megindult a fatelepítés, majd lassan kezdetét vette a terület pihe-nőhellyé alakítása. Gróf Batthyány József hercegprímás mérnöke, Witsch Rudolf a maláriát terjesztő mocsarak lecsapolásával két szigetet hozott létre. A munkának új lendületet adott József nádor, aki 1813-ban pályázatot írt ki a város tulajdonában lévő térség átgondolt szabályozására. Bár a nyertes Heinrich Nebbien grandiózus elképzelése anyagi okok miatt a maga teljességében nem valósult meg, máig ott a keze nyoma, elgondolása a park egynémely részletében, amely hol kisebbet, hol nagyobbat lépve, esetleg ugorva változott az egyes korok igényei szerint.

A szép kiadvány tördelése levegős, nagyvonalú. Színvilága illeszkedik a 256 régi fényképhez, ízléses az ízt és zamatot adó korabeli szövegek kiemelése. A szerzők 268 tételes irodalomjegyzékre, újság- és folyóiratcikere sokaságára támaszkodtak. Stílusuk egyszerre tárgyyszerű és gördülékeny.

A gusztyos küllem és a remek belbecs A-tól Z-ig tartó fegyelmezett olvasásra buzdít. Az ember elkezd, egy darabig folyamatosan halad, majd a gondos utalások mentén elkalandozik térben és időben. Lehet tanulmányozni izgalmas helytörténeti krimit, egy szuszra, vagy két-három ülésben. Lehet lapozgatni, keresni. Egy vadászkutya szenvedélyével nyomozni a felkínált személyek, fogalmak, események és tárgyak után. Használható útikönyvként is. Jó időben a városlakó turistaként ismerkedhet kedvelt parkjával, ahol egykor babakocsiban tolták levegőzni, majd tipegve rácsodálkozott az állatkert lakóira, utóbb korszolyázott a tavon, vagy andalogva sétált a zöldben kedvesével, esetleg lelkesen csápolta a Pecsza egyik szenzációs koncertjén.

A személyes emlékek nagy ligeti tablóban való elhelyezésében *Ligetfalvi György és Majkó Zsuzsanna* a kalauzunk. Az Ajtói Dürer sor – Dózsa György út – vasút és a Hermina út közti területről szívesen fűzik össze a szálakat az e vidéken kívül eső emlékekkel is.

Vannak kérdések, amelyekre választ kapunk és vannak, amelyeket ismereteink hiányában fel sem tennénk. Megtudhatjuk miért volt szükség 1973-ig a Wünsch hídra, miért nem lett a Mezőgazdasági Múzeumból úttörőpalota, avagy miért nem költözött a Ligetbe a Forma 1 száguldó cirkusza.

A szerzők odaadó szeretettel foglalkoztak a Ligetbe került szobrok sorsával. Egykor a Kirakodó (ma Széchenyi István) tér kapurácsát díszítő sárkányok közül kettő egy kis ligeti repkedés után a Vidám Parkot érintve végül az Állatkertben landolt. Megtudhatjuk hol és hogyan múltatták az időt a korábbi generációk. A mozi megjelenése előtt a térélményt nyújtó hatalmas, valóság-hű körképek keltettek illúziót. A leghíresebb Feszty-körképet megelőzte az Országos Általános Kiállításra készült Fürdők panorámája, majd az ezredéves kiállításra *Gárdonyi Géza* ötlete nyomán megvalósult a Pokol-körkép. A szórakoztató-ipar legjobbjai az idők szavához alkalmazkodva a rugalmasan váltottak, így lett az idejétmúlt Fisch Varietéből jól menő Royal Vio mozi. Egy időutazás során szívesen meginnék a Wampeticeben egy Újházi fröccsöt, amelyben a szódavíz helyét cserél a kovászos uborka levével. Kipróbáltam máshol, bevált. Melegen ajánlom, nagy melegben. Nehogy eltévedjek a múltban, jól jönne egy-egy térképrészlet a jelentős emlékek bejelölésével.

A feltárt tekintélyes mennyiségű információ közzétételén túl az alkotók újabb kutatásokra is ösztönöznek. Zsuzsától egy évvel kéziratuk lezárása után, 2017 augusztusában kaptam egy számomra ismeretlen fényképet. Korábban csak bő negyedszázadig követtem a közelmúltban újjáépített Feszty-pavilon sorsát. A Széchenyi-szigeten 1862-ben felállított kioszk helyére került a történelmi főcsoport együttese. Úgy vélem, ez az építkezés örökre eltörölte a korábban oly népszerű kávéházat. Levéltári forrásokra támaszkodva álltak össze a kirakós játék darabjai. *Gruber Antal* és *Voigt Vilmos* kioszkjához hozzákapcsolódott *Kolegerszky Viktor* és a virágkiállítási pavilon, ezzel a história közel nyolc évtizedre tágult.

Remélem, az alkotók maguk sem hagyják abba a kutatást, és pár év múlva egy bővített kiadással jelentkeznek! A megjelentet hálásan köszönjük, az újat kíváncsian várjuk! ●

Ligetfalvi György – Majkó Zsuzsanna: Városliget lexikon.
Szerkesztő: Török András, szakmai lektor: Perczel Olivér.
Városháza Kiadó, 2017. 274 oldal.

KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ

SZEMERKÉNYI ÁGNES:
MAGYAR NÉPMŰVÉSZET

Holnap Kiadó

Úton-útfélen találkozunk olyan üzletekkel, amelyek előtt ott állnak a népviseletbe öltöztetett babák, vagy lógnak a színes hímzett blúzok. Nemcsak a magyar népművészetet nem ismerő külföldiek, de még a magyar látogatók is azt gondolhatják, hogy ez a

magyar népművészet. Könyvünk azért született, hogy mindenkinek megmutassa igazi népművészetünket, és egyben azt, hogy amit ezekben a boltokban lát, csak halványan, egy-egy motívumban emlékeztet erre az egykor oly gazdag kultúrára.

Mikor fedezték fel ezt a gyönyörű művészetet? Hogyan fejlődött és hogyan hal el napjainkban a szemünk láttára? A kötet átfogó képet nyújt a magyar népművészet elmúlt 250 évéről, a gazdag képanyag pedig megmutatja, milyen kincseink vannak ma is – amelyekre már nekünk kell vigyáznunk.

Ára: 3500 Ft

LUKÁCS ANIKÓ:
NEMZETI DIVAT PESTEN A 19. SZÁZADBAN

Budapest Főváros
Levéltára, Disszertációk
Budapest Főváros
Levéltárából 6.

A 19. század 20-as éveitől kezdve Magyarországon a nemzet került a gondolkodás és a közbeszéd középpontjába. A bálokon, divatlapokban és általában a nyilvánosság színterein a nemzeti problematika mindenki számára érthető formában jelent meg: a nyelv, a zene és a tánc mellett az öltözék lett a nemzetiesedés mértékének mutatója. A kötet azt mutatja be, hogy a divatsajtó és a divatos holmik előállítói hogyan próbálták rávenni olvasóikat, hogy egy olyan időszakban, amikor már több mint egy évszázada a párizsi, illetve bécsi divat határozta meg a városi, úri öltözködést, magyar nemzeti öltözetet vásároljanak és viseljenek; a mindig változó, újdonságot kínáló divat helyett állandó szokást hozzanak létre, és ahhoz alkalmazkodjanak külső megjelenésükben.

Ára: 2500 Ft

Megvásárolható Budapest Főváros Levéltára titkárságán
(1139 Budapest, Teve u. 3–5.)

fotó: FORTEPAN

IBUSZ

Időszaki kiállítás

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2018. március 1. - szeptember 2.

Idegenforgalom, beszerzés, utazás, szállítás. Egyszóval: IBUSZ. A kulcsszavak mögött a cég feladatköre ennél lényegesen többre telt. Jelentőségét mutatja, hogy a magyar turizmus története tulajdonképpen ezzel a vállalattal kezdődött, amely még a szocializmus időszakában is – szinte egyedülállóként – részvénytársasági formában működhetett. Neve ez idő tájt egybeforrt az idegenforgalommal. A kiállítás a lehető legszínesebben igyekszik bemutatni ennek a nagy múltú cégnek az elmúlt több mint 100 évét, amelyben megidézzük az 1930-as évek turistaparadicsomának számító Budapestet épp úgy, mint az 1970-es évek baráti társasutazásait. ●

MIRE JÓK A TERMÉSZETTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK?

A Magyar Természettudományi Múzeum blogja

A természettudományos gyűjteményeket elég sok félreértés és az ismeret hiánya övezi. A Magyar Természettudományi Múzeum blogsorozatot indított honlapján, hogy bizonyítsa: a természettudományi gyűjtemények nem a múlt poros archívumai, élettelen tárgyak raktárai. A múzeumban több mint 200 éve gyűlt példányok által számos, a társadalmat foglalkoztató és gyakran súlyosan érintő problémák oldhatók meg. Ezek közül csak egy a természet sokféleségének megőrzése, a természetvédelem; a szúnyogok, a mérgeskígyók példányai segítségével például számos közegészségügyi kérdés tisztázható. A ragadozómadaraktól, mint csúcsragadozóktól nyert minták vizsgálatával környezetünk vegyi terhelése elemezhető évtizedekre visszamenőleg. A növénygyűjtemények segítenek nyomon követni a ma oly sok gazdasági kárt okozó özönnövények terjedését vagy az éghajlatváltozás hatásait. De számos fontos és érdekes kulturális, történelmi talányra is fény derülhet a gondosan őrzött preparált növények, állatok, fossziliák és kőzetek segítségével. A múzeum nagy sikerű cikksorozatának szerkesztett, gazdagon illusztrált formáját hamarosan kézbe is vehetik az olvasók. ●
Böngéssze Ön is a múzeum blogját: <http://mttmuseum.blog.hu>

Szabó Magda

ANNYI TITKOM MARADT...

Száz éve született Szabó Magda

Petőfi Irodalmi Múzeum, 2018. június 30-ig

2017-ben volt Szabó Magda, az egyik legtöbbet fordított magyar író születésének 100. évfordulója, melynek alkalmából nagyszabású kiállítás nyílt a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

A tárlat kiindulópontja az író nő vallomása, miszerint „ami velem és körültem valaha megesett, és amit én annak a nyersanyagából alkottam, aligha különíthető el. Ha meghalok, magammal viszem minden titkomat, s nem lesz irodalomtörténész, aki meg tudja fejteni, mikor ki voltam, melyik figurám, vagy mi volt valóban igaz ebben vagy abban az ábrázolásban. A tükör, amelyet a világ felé fordítottam, halálommal széttörik, cserepei nyilván összeilleszthetők és beszoríthatók lesznek valami keretbe, és mégsem azt mutatják majd, ami voltam, vagy amit teremtettem.”

Látogatóink számára e titkokba nyújtunk betekintést, a tükört mint szimbólumot több ízben is felhasználva. Bemutatjuk a szemléletformáló gyermekkori hatásokat, az írói vénával megáldott szülők teremtette mesevilágot, felvillantjuk az író nő alma materének, a Dóczi Gimnáziumnak világát, tanárait, illetve áttűnésüket az Abigél című regénybe.

Mivel Szabó Magda műveiben felmerülő köre épít külön magánmitológiát, kiállításunk fontos eleme egy családfa, melyen nemcsak az író nő rokonaival ismerkedhetünk meg egy-egy fénykép segítségével, de azt is bemutatjuk, melyik őse, milyen művének szereplőjeként elevenedik meg.

Ezen túl látogatóink megismerhetik Szabó Magda kézírását, aláírásait, kedvenc illatát és kedvenc folyóiratát, valamint bemutatjuk utolsó parfümjét, porcelán özét, édesanyja kutyafejes botját, édesapja bőrtáskáját és üveggyótyját, az író nő szívárvány színeiben játszó estélyi ruháját, aranyszínű, magas sarkú papucsát, édesanyjától örökölt tükreét és sok más személyes tárgyát is.

Szabó Magda arcát, arcait rengeteg fénykép őrzi, melyeket illusztrációként, illetve egy nagy tablóba rendezve is kiállítunk, képaláírásként az író nő olyan személyes dokumentumaiból, mint naplóból és leveleiből vett önreflexív vallomásokat illesztve. ●

SANGHAY – SHANGHAI

Párhuzamos eltérések Kelet és Nyugat között

Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, 2018. április 8-ig

A Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum szeptember 21-én megnyílt, Sanghay – Shanghai. Párhuzamos eltérések Kelet és Nyugat között című kiállítása az emblematikussá vált távol-keleti nagyváros, Shanghai és a két világháború közötti időszak ellentmondásos hazai Kelet-képét jól reprezentáló budapesti mulató, a Sanghay bár nevét kapcsolja össze. A kiállítás célja, hogy egyrészt a Shanghaiban akkoriban élő és tevékenykedő magyarok – többek közt a Hopp Múzeumba került – hagyatéka révén bepillantást engedjen a kínai metropolisz világába, másrészt hogy a magyarországi művészetben a keleti hatások bemutatásával megjelenítse az eddig kevésbé vagy egyáltalán nem kutatott területeket. A Shanghaiban dolgozó magyarok közül látható a táncosnőként ismert *Desseffy Flóra* viseletanyaga, a Komor műkereskedő cég, egy Shanghaiban élt magyar család bútorai és lakásinteriőrje, valamint a város főépítésének, *Hudec Lászlónak* az épületei. A keleti életmód és életérzés lenyomataként korabeli kínai műtárgyakkal, a keleti hatások tekintetében pedig a magyar képző- és

filmművészetben megjelenő keleti táncosnő alakjának különböző megfogalmazásaival is megismerkedhetnek a látogatók. ●

EL AZ OPERETT-TŐL

Zappe László

Operettsiker – ez a kifejezés két dolgot is takar. Az egyik, ha a közönség a bemutatóról nem akar hazamenni, hosszú percekig tapsol, a művészeket visszahívja, azok hajlonganak, kijönnek a függöny elé, együtt és külön-külön, aztán még a vasfüggöny leeresztése után is tombol a nézőtér, a vasajtóban egyenként megállva ünnepeltetik magukat a teátristák, és így tovább. De a hosszú szériát is nevezik így – természetesen nem operettek esetében, amikor egy produkciót százszor, ötszázszor vagy még többször játszanak. Ilyenkor a plakátokra is kiírják, hol tart a darab.

Miközben maga az operett műfaja évtizedek óta furcsa válságban van. Klasszikusai ma is nagy sikerek, aránylag tisztességes, de néha egészen gyarló előadásban is hálás közönségre számíthatnak. Egy-egy slágert mindig, mindenütt lelkes taps fogad, akárhogy szólalnak is meg. Új operettek viszont nemigen születnek. Igazán eleven zenés műfajnak inkább a musical számítható. Így aztán operettsikerre is csak az számíthat.

Ilyen sikerként emlékeznek alkotói a Vígszínházban 1990-ben bemutatott Dorian Grey-re. Magyar musical volt, csak a témája vétetett a világirodalomból, az előző századforduló botrányhős angol írójának, *Oscar Wilde*-nak a művéből. A színpadi verzió *Várkonyi Mátyás* zeneszerző és *Ács János* rendező munkája.

A Dorian Grey arcképe ugyanazt a témát dolgozza fel, mint *Balzac* regénye, *A számárbőr*. Csak ott a számárbőr révén teljesülnek a hős vágyai, az zsugorodik minden kívánság megvalósulásával, itt Dorian Grey arcképe öregszik, míg ő maga vígan éli világát.

Most az Operettszínház mutatta be az egykori sikerdarabot. Nem a nagyteremben, hanem a stúdióknak is mondható Kálmán Imre Teátrumban, amely nemrég nyílt meg az Operettszínház melletti egykori Moulin Rouge mulató helyén *Kálmán Imre* klasszikusának, a Csárdáskirálynőnek úgynevezett New York-i változatával.

A terem elegáns szalonnak lehetne mondható. A játékra apró pódium szolgál, amelyen azonban forgó és süllyedő is segíti a rafináltabb hatások elérését. És persze lehet közlekedni és játszani a nézőtér közepén húzódozó széles folyosón is, no meg a fönti páholyokból is bele lehet beszélni a játékba. *Réthly Attila* rendező mindezt ki is használja, a királynét játszó *Kalocsai Zsuzsa* számára egy – amúgy teljesen fölösleges – fürdőkádát is betesznek a széksorok közé.

A címszerepet igen csinos fiatalember, *Kocsis Dénes* játssza és igen hatásosan, különös magaságokba is elérve énekli. Az alapjában filozófiai természetű történetből a musicalváltozatban természetesen nem maradhat ki a szerelem sem, sőt jó ideig a főszerepet is átveszi a cselekményben – e célra *Gubik Petra* alakít egy bájos ifjú hölgyet, aki azonban az első rész végén

a címszereplő közönye miatt felvágja az ereit. A vénülő portréhoz meg alkotását féltő festőnek is kell tartoznia, őt *Csengeri Attila* adja művészhez illő átszellemlütséggel. *Homonnay Zsolt* pedig egy magabiztos angol lord energikus határozottságával irányítja a társasági életet.

Egy nagy személyzetű, jól felszerelt és nagy hagyományokkal rendelkező zenés színház számára a másik kitérés lehetőség az operett burkából a vígopera. A Budapesti Operettszínház másik új bemutatója erre tesz kísérletet. A sevillei borbélyt játsszák a nagyteremben *Székely László* absztrakt fémszerkezetű díszletében. A naturalizmus elhagyása csak helyesíthető, de amit helyette kínál ez a látvány, az nemigen illik se *Beaumarchais* szövegéhez, se *Gioachino Rossini* zenéjéhez. Viszont nem is kelti fel a nézőben azt az igényt, hogy megértse, mi hol, hogyan történik. Hamar rájön, hogy legjobb, ha belefeledkezik a muzsikába meg a játszókból áradó jókedvbe, kedélybe, lendületbe. *Kerényi Miklós Gábor* rendezésében aránylag áttekinthetően folyik le a nem minden pontján szigorúan logikus esemény sor, amelyhez a második szereposztás, amelyet láthattam, markáns karakterekkel járul hozzá. *Balla Sándor* a címszerepben igazi vezéregyéniséghez illően vezényli a cselszöveget, *Hanczár György* szerelmes grófja ifjú nyikhaj, *Mester Viktória* kültelki széplány.

A legjobb az előadásban *Csengeri Attila* szövege. Eleven mai magyar szleng. Jól illik a bohókás történethez és a nagy mélységekben nem vájkáló előadáshoz. ●

SZOBORPARKÖR

A Monda legendája

szöveg: Jolsvai András, fotó: Tanyi Adrienne

Régóta terveztem, hogy írok ezekről a marhákról ott a Tétényi úton, de úgy döntöttem, megvárom a csatlakozást a havazáshoz: elvégre a szobor, melyről beszélünk, mégiscsak egy szánkódomb tetején áll, s az az igazi, ha az olvasó is látja, hogyan fest a történet a tél közepén, amikor a dombot végre az egész évben várt hó borítja. Íme.

Az nem kérdés, hogy kell-e egy lakótelep közepére park, s hogy kell-e a park közepére szánkódomb: az ilyesmi evidencia. Amennyire tudom, minden valamirevaló pesti lakótelepen létesült ilyen, hadd örüljön a panelifjúság is felhőtlenül valaminek. Ennek a Tétényi útinak külön legendája van, mely mára mindenféle komoly elemzésekbe is beszívargott, noha

bizonyíték persze nincsen rá: de hát egy legendának nincs is arra szüksége. A történet úgy szól, hogy ez a rész, melyet ma jobbra Bikás parknak neveznek, a lakótelep építéskor afféle lerakódóhelyként funkcionált. Aztán egy teherautó egyszer elmerült a terület közepén megbúvó mocsárban, s hogy ilyesmi ne történjen meg, ettől kezdve az építők odahordták az összes sittet, törmeléket, s ebből lett aztán, az évek során (a hetvenes évek során, ha valaki nem tudná), a domb, melyet előbb a szánkózók vettek birtokukba, aztán a képzőművészet, s 1981 óta ők osztoznak a nyolc méter magas műhegyen.

Ezzel szemben az igazság az, hogy a park (első változata) *Mester Jenő* és *Karádi Gábor*

rajzasztalán született a Lakótervnel: abban is volt már domb – más kérdés, hogy a kivitelezők beledolgozták-e az építés során felhalmozott szemetet vagy sem. (Ismerve a korabeli állapotokat, nyugodtan szavazhatunk igennel.) A mocsárba vesző teherautó inkább csak mondai elem, Kőműves Kelemenné motorizált változata, de szép. *Kiss István* szobra 1980-ban készült el, és a következő évben került jelenlegi helyére.

Hogy kell-e szobor egy szánkódomb tetejére, erre a kérdésre inkább nemmel felelnék, egy szánkódomb tetején vízszintes területnek kellene lennie, egy műfennsíknak, ahol a felérkező versenyzők jól elérnek egymás mellett, s ahonnan belátják a domb alját minden irányban. De hát a döntéshozók anno másképpen látták ezt a dolgot, a szobor lassan négy évtizede díszlik itt, s a helyiek megtanultak együtt élni vele. Úgyannyira, hogy erről neveztek el előbb a dombot, aztán az egész tereket, inkább csak önmaguknak, de aztán – voltaképpen a négyes metró érkezétn – az elnevezés polgárjogot nyert a budapesti térképeken is. Valaha – vagy kétszáz éve – bevett szokás volt az efféle utca-és térelnevezés, Pest nagyobb része egy épületről vagy tereptárgyról kapta a nevét, manapság azonban nagyon ritka, hogy a hivatal így meghajoljon a spontán helyi választás előtt. Ám ez a hely régóta Bikás park, most már metrómegálló is hirdeti, holott a szobor a Monda nevet viseli, amivel a helyiek sosem törődtek. Ők három hímnemű szürkemaráhát láttak csak, elnevezték hát a területet Bikásnak, és kalap, kabát: kezdődhetett a szánkószezon.

Kiss István (*Varga Imre* mellett) a huszadik század második felének legfoglalkoztatottabb köztéri szobrásza volt, művei belepik az országot ma is, amikor egy részüket a politikai változások már a szoborparki karanténba számúzták. Ezt a három barmot ábrázoló kompozíciót nagyon szerette a művész, kilencszázhatvan és nyolcvan között több változatban is elkészítette, ez itt a legnagyobb és legkiforrottabb. A három állat szarvai között eredetileg ősi szimbólumok feszültek, a Nap, a Hold és a csillagok (ezért Monda a cím), ezeket azonban az idő vasfoga már több ízben leette róluk. (Vagy a rosszcsont szánkózók törték le, ahogy kapaszkodtak beléjük.) Így nyerte el a mű végső formáját és nevét. ●

Névjegy:

Monda, XI. ker., Bikás park

felállítva: 1981, alkotó: *Kiss István*.

HAVONTA EGY IZGALMAS RÉGÉSZETI LELET
RÉGÉSZEINK HOZZÁ KAPCSOLÓDÓ
SZEMÉLYES TÖRTÉNETÉVEL

BUDAVÁRI PALOTA É ÉPÜLET
1014 BUDAPEST, SZENT GYÖRGY TÉR 2.
WWW.BTM.HU

Cs. és kir. udvari

K.u. kön. Hof-

Hangszer-

**Musik-
Instrumenten-**

GYÁR

FABRIK

STERNBERG ARMIN ÉS TESTVÉRE

